

Helikon

„az élet igazságosabb”

2023 04

XXXIV. ÉVFOLYAM
2023. 04. (858.) SZÁM
FEBRUÁR 25.
ÁRA 4 LEJ | 400 FT
IRODALMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK KÉTSZER EGY
HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON

Lapszámunk 1., 3., 6–10., 13–17., 19–21., 25. és 28. oldalát a sepsiszentgyörgyi Föld Szintben kiállított munkákkal illusztráltuk.

Eszmék és történesek között
Interjú Fehér Andrea
történésszel **4**

Vida Gábor
Senkiháza **7**

Jaan Kaplinski
Versei **9**

Bene Adrián versei **13**
Herbert Fruzsina: *Jurij Gagarin* **15**

PAVILON 420

Szárász Miklós György:
Cervantes, a Búsképű Lovag **18**

RÁOLVASÁS

A név kátyú, vaddisznó-dagonya, omladék, szerelem – 30.

Talán illő volna némi hűvös távoldás kettőnk szellemjárta történetében, ahogy régen boldogult, majdani férjem mormogta, egy-egy váratlanul szívzaggató szeretkezés következtében született ivadék jöttét szemrevételezve, sóhajtozva a pápai kúria nővéremmel megosztott szobájában, miszerint hogy az atyáuristenbe lesz mindig viselő ez a Karolina, ez a lelkemet felforgató gyönyörűség? – de ezt már elharapta. Nővérem, Janka haragos feljajdulását sokadszorra hallván, a bajusz sörtéi közt búvópatakként csörgedező, könnyekre emlékeztető nedvek halk zenéjének ritmusára, WF monogramos kendőjét előrántva a mellényzsebéből, mielőtt Janka oly közel hajolna fájdalmas sértettségében, hogy észlelné a szirének tekergését, neszezését és szerelmes zokogását, ami újabb étellel össze nem egyeztethető gondolatok születéséhez vezetne, miközben egy újszülöttben éppen a világ csodáját ünnepli az atyáuristen, de az ő méhe érintetlen és kietlen csöndben várakozik az örökkévalóságig, mindhiába.

Nem érted, miért mondom, ugye? Csak felriadsz hajnalban, és gyöngyöző homlokod törölgeted az igazságban bízva. Valaki úgy játszadozott a dimenziókkal, a szűkös terek tapasztalatával, hogy a hétköznapi érzékelés hazugsággá változott álmodban, és feltárta egy, mit egy, számtalan lehetséges változatát. Hívott, nézz körül a saját házadban, bolyongj a lelkedben, hiszen tudod, csakis erről van szó, nézz körül másképp. Aminek semmi köze az igazsághoz. Kiderül, hogy a bejáratnál, a dolgozószobád mellett létezik egy másik, ugyanakkora szoba, berendezve, amit még senki sem látott és te sem fogod többé, viszont elfelejteni sem tudod? Hogy a ház alatt egymásba nyíló, irgalmatlan terek rejtőznek mindhiába? Mit sem tudsz kezdeni ezzel a tudással, csak törlöd a homlokod az igazság nyomorult szavával. Érted már? Mi történt köztünk W. Ferencel a pápai felfoghatatlan téridőben 160 éve vagy ki tudja, mikor? Hány lehet párája takarta el az ablakainkat télen, amikor senki sem láthatott minket a titkos szobánkban? Honnan tudod, hogy nem zuhantunk-e a szertefoszló érzékelés mélyén az öröm káprázatos helyére vagy éppen a rettenetes ugyanott ránk nyíló sötétjébe? Mit mondjak még neked az igazságról?

Illő volna némi hűvös távolságtartás most köztünk. Egy régóta és egy leendő, vagy ki tudja, mi vagy te, halottnak ez nem lesz nehéz. Tudom, ez most nem szép, de mintha lennének sejtéseid az igazmondás reménytelen szeretetéről.

Fogalmam sincs, miért, de pontosan tudom, mire gondolsz, Villax Karolina. Igen, tudom, az igazsággal veled-veletek szemben méltatlanul és kiábrándítóan hadonásztam. Nem azért, mert nem lehet kérdezni, hanem mert én hazudok folyton, a nemlét emlékezetét a feltámadásra felhasználva. Visszaélve az atyáuristen irgalmával, az elbeszélés lehetőségével.

Rádadásul amit felemlsz, abban is igazad van. Tizenkilenc évesen nemhogy rólad, de a családról sem tudtam semmit. Ennyire eszeveszett felejtés talán csak ott létezik, ahol van mit felejtetni. De nem akarok az élőhalott narrátor szerepéből kiesni, beszéljen ő.

**Nem érted, miért mondom, ugye?
Csak felriadsz hajnalban és gyöngyöző
homlokod törölgeted az igazságban bízva.**

Wirth Imre: *A név kátyú, vaddisznó-dagonya, omladék, szerelem* – 30. **2.**
Papp Attila Zsolt: *Hol háború van, ott 3.*
Eszmék és történések között. Horváth Csaba beszélgetése Fehér Andrea történésszel **4.**

Fellinger Károly: *Sofonisba Anguissola: Fiatal hölgy portréja; Artemisia Gentileschi: Mária Magdolna; Judith Jans Leyster: Egy váza virág; Élisabeth Vigée Le Brun: Marie Antoinette rózsával; Mary Cassath: A fürdő; Berthe Morisot: Nyári nap* (versek) **6.**

Vida Gábor: *Senkiháza* (próza) **7.**

Jaan Kaplinski: *Csak Viidumägin nyílik az illatos bibircsvirág; Ha tudnék bizonyára visszajönnék.*

Jávorszky Béla fordításai (versek) **9.**

Horváth Ildikó: *Kölcsönkönyv – monológ; Árulás; Megezés a négyzetten* (próza) **10.**

Egyed Emese: *Az irodalom vonzásában. Kozma Dezső 1935–2023* (nekrológ) **11.**

Pavilon 420

Bene Adrián: *csodaiszap; pillangóprés; léteziketlen* (versek) **13.**

Kiszely Márk: *föld alatt mozgó plakátokról hív magához az Isten* (próza) **15.**

Herbert Fruzsina: *Jurij Gagarin* (próza) **16.**

Asbóth Bence: *gardénia* (vers) **17.**

Ráolvasás

Száraz Miklós György: *Cervantes, a Búsképu Lovag* **18.**

Müller Dezső: *Mit adtál* (vers) **21.**

Szócs Margit: *Azon a délután; Nem,; Hol vagy, Uram?* (versek) **21.**

Kinematográf

Märçütiu-Rác Dóra: *A pénz beszél, a kutya magánvállalkozást indít (a Teambuilding és a Mirciulicá című román filmekről)* **22.**

Theátrum

Stan Lilla-Alíz: *„...minden családban van egy ember, a többi rokon”* (Kolozsvári Állami Magyar Színház. Móríc Zsigmond: *Rokonok*. Rendező: Bocsárdi László) **23.**

Kritika

Kádár Fruzsina: *„Ez nem olyan tér, / mit időben mérhetnél”* (Koman Zsombor: *fizikaiVerseks*) **24.**

Fülszöveg

Demeter Zsuzsa: *Az élet él* (Narine Abgarjan: *Élni tovább. Könyv azokról, akik túléltek a háborút. Meg azokról, akik nem*) **26.**

Tankó Andrea: *Apá(in)k és fia(in)k*

(Gerlóczy Márton: *Fikció 2. – Az örvény*) **26.**

Képregény

Vincze Ferenc, Csillag István: *Olvadási kedv* **26.**

Amplitúdó

Jakabffy Tamás: *Harang vagy koporsóság?* **27.**

Artefaktum

Kányádi Iréne: *Föld Szint – a hely, ami összekapcsolja az embereket* **28.**

Hol háború van, ott

„Ég a gyertya, ég, el ne aludjék...”
(gyermekmondóka)

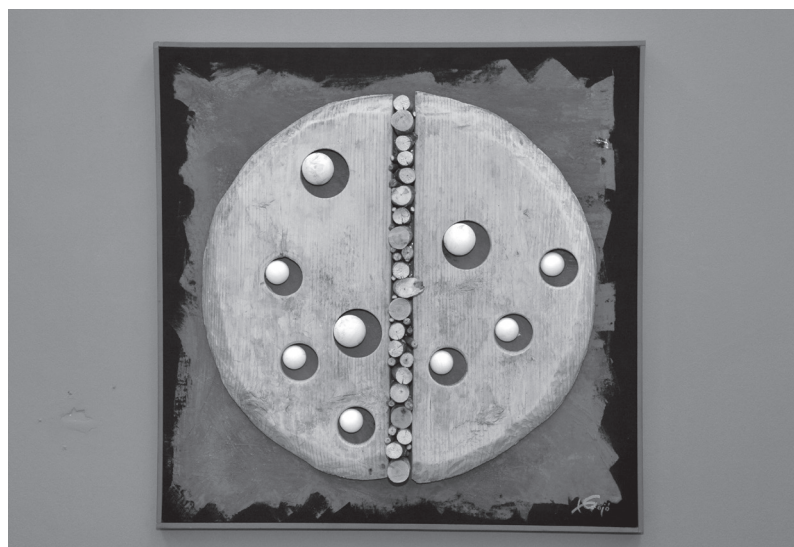
PRÓZA

Ezerkilencszáznyolcvanhárom kora őszen W. Imre az Sz-i Garasin laktanyában az idő minden pillanatát a pórusaiban érezte, és minden porszemben a világegyetem teljességét pillantotta meg, akkor is, amikor hajnalban riadóztatták a körletet és rohantak a szürke égbolt alatt, szemerkélő esőben céltalanul körbe-körbe, és akkor is, mikor az ég oly vakítóan, mégis áttetszően ragyogott a fejük fölött, hogy úgy érezte, mindjárt hozzáér a kopaszra nyírt fejével, és csillagok sebzik fel a homlokát. Áldott reménytelenségben az atyáúristennel társalkodott, és ettől az arca fénylett, mint leendő mártír a titkos misén a római katakombában. Talán sose volt ilyen boldog, mikor megszűnt minden, ami az életére emlékeztette volna. Talán akkor szívta magába a kedély boruját élete végéig. Mert többé nem volt szabadulás az idő érzékelésétől. Hétvégenként, mikor a körletben szinte egyedül feküdt az ágyon, miközben a sikeresek és életrevalók Sz-ben ittak késő estig, legfeljebb H. János, aki felette aludt, szidta a jövőt már akkor is, áradt belőle az értelmetlen derű, amitől megrepedhetek volna a betonfalak és összeroskadhatnak volna a harckocsik, és a felső szinten a semmittevéstől megalázott, folyamatosan zokogó tiszték feltéphették volna a biliárdasztal zöld gyepét, de nem, a derű, mint az akkor még számára teljesen ismeretlen W. Ferenc bajszának rostjai közt, lassan szitált a szív köré egyre szorosabb köröket. Talán ezért történhetett, hogy egy vasárnap Z. László honvéd megkérdezte W. Imrét, hogy tartja-e az ősei hitét. Csönd lett a laktanyában, a tiszték a könnyeiken átnéztek Ausztriába, H. János megakadt a „no future” kántálása közben. W. Imre meglepődött. Persze, mondta, és nagyszüleire gondolt, annál távolabbi őst nem ismerve. És beszéli-e az ősi nyelvet? – kérdezte tőle bizalommal Z. László. Ezt nem értette. Latinul, feltételezte, ha már a vallásról van szó. Kicsit, amennyire régi szólásokat megtanult – válaszolta. Ez csodálatos, mondta Z. László. És még körül is vagy metélve! Beszéljünk majd többet egymással – búcsúzott tőle, és hogy nagyon büszke rá.

W. Imre fél órát ült az ágyán, és úgy érezte, mindjárt meghal. Hiszen hazudott, még ha nem is, ha félreértés, akkor is, hiszen a remény, ahogy akkor megértette, végtelenül sérülékeny. És mi marad utána? A mindenséget vesztett por, a derű nélküli igazság.

Igazad van, Karolina, attól félek, mint mindig. Amikor odamentem Z. Lászlóhoz, és összetörve elmondtam, hogy félreértettük egymást, szinte összeomlott, megöregedett. És én vettem el tőle, ami sohasem volt az enyém. Sohasem lett többé ugyanaz a világ.

Köszönöm. Nem gondoltam volna, hogy a hűvös távolodást ilyen rövid ideig kell tartanom, még ha a boldogságot elég messzire szasztottuk is.

Évekkel ezelőtt, egy téli estén, megszűnt az áramszolgáltatás a lakónegyedünkben. Nem tartott sokáig, előfordul ez a legjobb helyeken is – de amióta odaköltöztünk, ez volt az első ilyen alkalom. Fürdetés kellős közepén tartottunk éppen, a kislányom megszeppenve kérdezte, hogy mi történt, mert korábban nem tapasztalt ilyesmit. Semmi, mondtam, miközben a feleségem gyertyák után kajtatott, áramszünet. Hogy megnyugtassam, elmeséltem, a kád szélén, a sötétben üldögélve, hogy a mi gyerekkorunkban – a múlt század nyolcvanas éveiben – ez mindennapos volt: órákon át elvették a villanyt és a gázt, fűtetlen lakásban, pislákoló fények mellett olvastunk, házi feladatot oldottunk a hideg panellakásban. De mivel világítottatok, kérdezte Viola, és a válaszomra, miszerint gyertyával és petróleumlámpával, visszakérdezett: mi az a petróleumlámpa? Akkor bizonyosodtam meg végképp, hogy minden társadalmi és személyes probléma dacára voltaképpen szerencsések vagyunk, amiért a gyermekeink már egy olyan világban nőnek fel, ahol kénytelenek ezt megkérdezni. Azért, hogy végképp elavultnak számít az „aranykor”-béli vicc, ami arról szól, hogy mivel világítottak Romániában a gyertya és a petróleumlámpa előtt. (Villanyárammal.)

Egy határral odébb, egyik tollforgató ismerősöm meghirdette az #olvassunkáramszünetben „mozgalmat”: a napi többórás (akár tíz-tizenkét órányi) áramkimaradások idején, amikor megáll az élet, hiszen nem működnek a háztartási gépek, a munkaeszközök, nincs internet, és a legalapvetőbb teendők elvégzése is akadályba ütközik, mi mást tehetne az irodalomszerető ember, mint hogy a gyertyaláng mellett sorra veszi régi restanciáit, és elolvas minden könyvet, amit valaha szeretett volna elolvasni, de nem volt rá elegendő ideje vagy energiája. Kárpátalján egyelőre nem szólnak a fegyverek, „csak” a rendszeressé vált légiriadók hangjaira rezzennek össze az ott élők, „csak” a koporsók érkeznek sorban, „csak” – egy kollégámat idézve – „viszik a legkisebb királyfit”, sok legkisebb királyfit a frontra...

Óhatatlanul előtolakodnak Faludy György egészen más kontextusban született, másfajta látomást fellobbantó *Tanuld meg ezt a versemet* című költeményének sorai: „...hadd kísérlek, ha nem leszek, / mikor nyűgödre van a ház, / hol laksz, mert nincs se víz, se gáz...” És az is, hogy *inter arma silent musae* – de nem volt igaza a latin rétornak: háborúban sem hallgatnak a múzsák. Kiváltképp *akkor* nem hallgathatnak, még ha az énekük nem is hallszik a csatazajban. Minden háborút megírtak, minden fájdalmat, a világ összes vigasztalanságát, jó előre is, mert valamiképpen minden szenvedés ott van egyetlen szenvedésben. Kezdődhetne akár így: „Hol háború van, / ott háború van, / nemcsak a frontvonalban, / nemcsak a harckocsikban...” – de ezt nem én, / nem mi fogjuk megírni.

Eszmék és történések között

INTERJÚ

FEHÉR ANDREA

TÖRTÉNÉSSZEL,
EGYETEMI
ADJUNKTUSSAL

Fotó forrása: Vásárhelyi forgatag

Honnan ered a múlt iránti érdeklődésed?

— A rendszerváltást követően megnőtt a helytörténet iránti érdeklődés, számtalan történelmi tárgyú vetélkedőt rendeztek. Mivelhogy szülővárosom története szorosan kapcsolódik a somlyói Báthory családhoz, általános iskolai történelemtanárom, Jójkits Attila biztatására több, Báthoryakkal kapcsolatos vetélkedőn is részt vettem a 90-es évek elején. Ekkoriban azért nem mertem volna határozottan kijelenteni, hogy történelemtanár/történész szeretnék lenni. A líceumi évek alatt azonban egyre jobban tudatosult bennem: annak ellenére, hogy matematika–fizika szakra jártam, mégis a humán tudományok vonzanak. Abban, hogy végül nem magyar szakra, hanem történelemre jelentkeztem, nagy szerepe volt Nagy Mihálynak, egykori líceumi történelemtanáromnak. Elsősorban azért, mert az ő történetértelmezése emberközpontú volt, számára a történelem nem dátumok és események adathalmaz volt, s főként nem intézmény- vagy politikatörténet. Mindig arra buzdított, hogy találjuk meg a kapcsolatot az eszmék és történések között, ne tárolásra, hanem gondolkodásra használjuk az agyunkat.

A Ceaușescu-korszak legsötétebb évtizedét gyermekfejjel élted át. Melyek az ezen időszakkal kapcsolatos legelevenebb emlékeid?

— Valóban gyermekfejjel éltem át, s pont ezért nem tudatosítottam a korszak sötétségét. A tudatlanok optimizmusával, büszkén készültem kommunista „beavatásaimra” (súlyom, majd úttörő), lelkesen gyakoroltam az ünnepekre és felvonulásokra. A tragikus valóságból tehát semmit sem fogtam fel. A forradalmi zűrzavar élménye azonban élénken él még bennem. Emlékszem a tankokra, a kivonult katonaságra, a pánikra, amit jelenlétük kiváltott belőlünk, a szirénák állandó zúgására, a nagyszüleim pincéjére, ahol izgatottan és átfagyva vártam, hogy legyen már vége ennek a bizonytalanságnak. Nem igazán értettem, mi történik, mivel tanítóink és családtagjaink megspórolták a magyarázkodást. Minden bizonnyal ennek tudható be az is, hogy eleinte Ion Iliescuról azt hittem, valami tévémondó lehet, mivel túl sokat szerepelt a román tévében, amit mi addig nem is néztünk, hiszen a határ menti települések luxusát élveztük, vagyis a magyar televízió műsorain nőttem fel.

1999 és 2003 között végeztél alapfokú egyetemi tanulmányaidat. Milyen volt az ezredfordulós kincses városban egyetemi hallgatónak lenni?

— Az egyetemi évek számomra tényleg az egyetemről szóltak. Ma nagyon sokszor hangsúlyozzák, hogy igazából az egyetemi évek alatt szerzett élettapasztalat számít, hogy a hallgatók nem az órákra, hanem a szünetekre és közös bulikra emlékeznek. Én nagyon örülnék, ha ez mégsem teljesen így lenne. Például „az én

időmben” elképzelhetetlen volt számomra, hogy ne jelenjek meg az „unalmas” előadásokon, ahol amúgy végig jegyzeteltem, mert nem volt divat csak úgy nézni a tanárt, mint mondjuk manapság. Az előadások személytelenek voltak, a tanárok zöme távolságtartó, és senki sem *produkálta* magát, úgy, ahogy azt manapság elvárják. Mi pedig igyekeztünk leplezni az előadásmóddal vagy az elhangzottakkal kapcsolatos esetleges frusztrációinkat.

Ugyanúgy elképzelhetetlen volt az is, hogy valaki úgy abszolváljon, hogy ne legyen könyvtári belépője, sokszor órákat vártunk arra, hogy felszabaduljon a Központi Egyetemi Könyvtárban egy-egy hely, vagy a Történelmi Múzeum könyvtárában egy-egy *sztárkötet*. Mindent összevetve, úgy hiszem, hogy sokkal nagyobb lelkesedéssel – és gyakorisággal – jártunk egyetemre és könyvtárba.

A doktori fokozatot 2010-ben nyerted el, az *Érzékenység és identitás a 18. századi magyar nyelvű erdélyi forrásokban* című értekezéssel. Hogyan esett a választásod erre a témára?

— Amint azt említettem, mindig is vonzott a magyar nyelv és irodalom. Még első éven Jakó Klára, aki jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Bölcsészettudományi Kutatóközpontja (BTK) Történettudományi Intézetének (TTI) tudományos munkatársa, történetírás előadásain döbbsentem rá, hogy létezik a történelemben is egy köztes tartomány. Nem kell a szövegek narratív elemzéséről lemondanom, hiszen a történelmi elbeszélések sokkal többet elárulnak a múltból, ha rétegesen fejtjük meg őket, s nem csupán a közölt adatokra figyelünk, hanem arra is, hogyan épül fel a szöveg, milyen rendszerező elvet követ a szerző, vagy mennyire befolyásolja az elbeszélést a történetíró személyes érintettsége.

Szerencsére Pál Judit sem idegenkedett az ötlettől, hogy szakdolgozatomban a 17. századi erdélyi emlékirók történelmi elbeszéléseit elemezzem. Mesterképzőn már ugrottam egy századot, és Székely László kiadatlan önéletírását elemeztem, szintén Pál Judit irányításával, ezúttal azonban már román nyelven, mivel ekkoriban még nem létezett magyar nyelvű magiszteri képzés. Úgy érzem, rengeteget köszönhetek ennek a mesterképzőnek (Demografie și socio-antropologie istorică/Demográfia és történelmi szociálantropológia), ugyanis most először szembesültem azzal, hogy a hagyományostól teljesen eltérő megközelítésben is lehet a forrásokat elemezni. Tanáraim elsősorban a francia mentalitástörténet és a történelmi antropológia hatása alatt oktattak, előadásaik rendkívül izgalmasak és sokszor provokatívok voltak. Ekkoriban ismertem meg jövődó doktori irányítót, Sorin Mitut is, akinek az órái nagy hatással voltak rám. Mivel a román történetírás úgy általában nyitottabb a kevésbé konvencionális témák iránt, nem jelentett különösebb kihívást az, hogy doktorimban a mentalitás-, érzelme- és társadalomtörténelmi megközelítést helyeztem előtérbe, mint ahogy a dolgozatom posztmodern teoretikusokra támaszkodó elméleti bevezetőjét is pozitívan fogadták. A doktori megírása, mármint magyar elbeszélések román nyelvű értelmezése már

Fehér Andrea

1981-ben született

Szilágysomlyón.

A szülővárosában levő

Simion Bărnuțiu Elméleti

Líceumban érettségizett.

Egyetemi tanulmányait a

kolozsvári Babeș–Bolyai

Tudományegyetemen

végezte (1999–2008).

Doktori értekezését 2010-

ben román nyelven védte

meg. Az Erdélyi Múzeum-

Egyesület könyvtárosa és

tudományos munkatársa

(2010–2018). 2015-től a volt

alma materében fennálló

Történelem és Filozófia Kar

óraadó tanára, 2018 őszétől

ugyanitt egyetemi adjunktus.

A Magyar Tudományos

Akadémia (MTA) köztestületi

tagja, az MTA-hoz tartozó

Kolozsvári Akadémiai

Bizottság Történelem

Szabizottságának titkára.

hatalmas kihívások elé állított. Hálával gondolok doktori irányítómra, aki mindvégig bátorított, végtelen türelemmel és tapintattal viseltetett irányomban. Nem sajnálta a fáradságot, órákon át javítottuk közösen a szövegeimet. Sokat köszönhetek neki minden szempontból, de leginkább azért vagyok hálás, hogy sosem tanácsolt el kutatási témáktól, s engedte, hogy a magam útját járjam. Így történhetett meg az, hogy a PhD-dolgozat egy irányba indult, de rengeteget alakult, ebben a metamorfózisban pedig végig partner volt, a fejezetek olvasását követő megbeszéléseken elhangzott tanácsai, kérdésfelvetései nagyon hasznosnak bizonyultak.

A világháló ma már elengedhetetlen a tudományos kutatásban is. Mikor kezdted – ilyen célból is – használni?

— Nem emlékszem konkrétan az „első találkozásra”, de az internetkávézók hangulatára még igen. Visszagondolva, rendkívül felelőtlenek voltunk, s csodálkozom is, hogy nem éltek többször is vissza tájékozatlanságunkkal. Az e-mail-jelszót legalább ketten ismerték még rajtam kívül, s vagy tucatször törték fel a postafiókomat. Az internetezés pedig közösségi élmény volt a szó szoros értelmében, időpontokat foglaltunk, volt, hogy órákat vártunk, hogy felszabaduljon egy-egy gép. Jóformán észre sem vettem, mikor vált a világhálón való keresgélés a hétköznapjaim részévé...

Gondoltad volna, hogy az internet ennyire átalakítja a mindennapokat és a tudományos kutatást is?

— Nem. Néha elveszettnek érzem magam, mivel nagyon felgyorsult a világ. Ma már mindenhez hozzáférünk, s ezért egyfajta harácsolási lázban égünk. Mindent el szeretnénk olvasni, pontosabban beleolvasni, mert kezdem azt hinni, hogy képtelenek vagyunk már elmélyülni egy-egy szövegben. Mindig a következőt keressük, mivel gombnyomásra van tőlünk. Megvolt annak a varázsa, hogy az ember bibliográfiai nyomozásokat végzett, öröm volt hozzájutni egy-egy munkához. Emlékszem, hogy doktori éveim alatt a külföldi tanulmányutakról mindig kiégve értem haza, mivel a könyvtárak, s itt főként a Közép-Európai Egyetem (CEU) és különféle német egyetemi városok könyvtárait gondolkodok, teljesen elvarázsolta. Először a CEU szabadpolcos könyvtárában éreztem, hogy kifut a lábam alól a talaj. Azóta szabadpolcos világban élünk, s talán pont ezért nehéz eldönteni, hogy mi a fontos. Ezért is mondtam, hogy felhígult minden. Egy-két évtizede még jobban átláttam, hogy mit kellene megnézni, mit tekinthetünk alapmunkának, s mit nem „szabad” kihagyni. Ma túl sok inger ér, s nem mindig tudjuk eldönteni, hogy mi is az, ami a legújabb kutatási trendekből végül mégis megmarad.

Be kell vallanom, hogy a levéltári rendszerünk konzervatívizmusa reménykeltő. Az íróniát félretéve, a lelassult és elmélyült kutatás leginkább itt tud megvalósulni. A történeti források döntő többsége még nincs digitalizálva, ezért nem lehet gombnyomásra

hozzáférni az információhoz, arról nem is beszélve, hogy előbb meg kell fejteni a szöveget – kiolvasni, majd megérteni. Nem szeretném azonban abszolutizálni a forrást, mivel úgy vélem, hogy a levéltári munka nem maradhat a forrásfeltárás szintjén, a szöveget „beszélgetni kell”, s a digitális könyvtárakban hozzáférhető legfrissebb szakirodalom pedig rengeteget segíthet ebben.

Az eddigi legnagyobb vállalkozásod a Gróf Székely László önéletírása című forráskiadás. Mit lehet tudni ennek a munkafolyamatáról?

— Amint már említettem, gróf Székely László (1716–1772) önéletírásával már 2004-ben megismerkedtem. Pál Judit irányított Sipos Gáborhoz, aki az akkor még a Farkas utcai templom csonkatornyában található Református Gyűjtőlevéltárban őrizte a szinte 1000 oldalnyi fényképmásolatokat. Ekkoriban csupán átszáguldottam a szövegen, a kézirat teljes terjedelmű átírásának a gondolata ugyanis jóval később fogalmazódott meg bennem, 2010-ben, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtári teendői mellett ezzel a feladattal bízott meg az akkori elnök, Sipos Gábor. A kézirat első átírása relatív hamar megszületett, azonban a doktori védés, majd a dolgozat megjelentetése és egyéb pályázatok elterelték pár évig az önéletírásról a figyelmemet. Amikor Erdélyi Gabriella (MTA, BTK TTI) 2017-ben megkeresett, azzal az ajánlattal, hogy az akkor induló MTA-Lendület Magyar Családtörténet Kutatócsoport örömmel támogatná az önéletírás kiadását, nagy lendülettel vettem bele magam a munkába. Az alapelképzelés az volt, hogy a Kriterion Könyvkiadó által egykor útjára indított fehér sorozathoz hasonló kötetet adjak ki a kezemből. Ez csak részben valósult meg. Gyorsan kellett dolgozni, azonban a könyvtárosi, majd egyetemi teendőim lassították a munkát. A szöveg összeolvasásával relatív jól haladtunk, amiért Fejér Tamásnak tartozom hálával. Mivel a 18. századi szerzők rengeteg idegen eredetű kifejezést használtak, a szöveget jegyzetekkel, magyarázó szójegyzékkel, majd helyenként életrajzi adatokat is tartalmazó mutatókkal kellett ellátni. Ezeknek a feladatoknak az elvégzése azonban sokkal több időt vett igénybe, mint terveztem. Mindent összevetve, kisebb-nagyobb megszakitásokkal szinte 15 éven át ismerkedtem a szöveggel, s majd nagy hirtelen két év alatt le is zártam. Úgy érzem, rengeteget tanultam ebből a tapasztalatból. Nem mondom, hogy alig várom, hogy egy újabb forráskiadványt sajtó alá rendezek, mivel a mai tudományos piacon ezeknek a rendkívül időigényes feladatoknak vajmi kevés értéke van. Abban reménykedem azonban, hogy ez a rendkívül különleges, csalódásokkal és tragédiákkal terhelt élettörténet, a 18. századi erdélyi hétköznapok páratlanul részletező leírása sok olvasót vonz majd.

Több szállal is kötödsz az MTA-hoz. Mit jelent számodra az Akadémia?

— Elsősorban hálával tartozom az MTA-nak, mivel doktori tanulmányaim alatt több, az Akadémia által létrehozott ösztöndíjban (Domus Hungarica Scientiarum Et Artium és Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram) részesültem. Forráskiadványom megjelenését is az MTA BTK TTI támogatta. Tudományos pályafutásomat tehát messzemenően meghatározta az anyagi és szellemi segítség, amelyet az MTA különféle programjai által nyújtott. Meg kell még említenem itt azt is, hogy a Kolozsvári Akadémiai Bizottság 2008-ban alakult Történettudományi Szabizottságának titkári teendőit is én látom el.

Milyen témákkal szeretnél foglalkozni a közeljövőben?

— Amikor 2018-ban a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet közösségéhez csatlakoztam, nem gondoltam volna, hogy a tanári teendők és a sok adminisztratív feladat ennyire elvonják majd a figyelmemet a tudományos kutatástól. Leginkább ezen szeretnék változtatni. Évek óta foglalkoztat egy női történeti kutatócsoport létrehozásának a gondolata. Úgy vélem, hogy megérett az idő arra, hogy itt nálunk is elkezdődjön a női narratívák szisztematikus felmérése és elemzése. A mai hallgatók teljesen másként viszonyulnak a múlthoz, s rendkívüli érdeklődés övezi a hétköznapit, mindennapi történelemmel kapcsolatos kutatást, s ezen belül is egyre többen érdeklődnek a nőtörténet iránt. Remélem, sikerül majd ezeket az egyéni próbálkozásokat közös mederbe terelni.

HORVÁTH CSABA

1993, Kolozsvár. Szülővárosában él.

Sofonisba Anguissola:

Fiatal hölgy portréja

Michelangelót elbűvölte a festőnő modelljeinek kisugárzása a vásznon.

Úgy érezte, mintha ismerné őket egy távoli múltból, jövőből, csak a jelenből nem.

A festőnőt mégse vehette hivatalosan a szárnyai alá.

Később II. Fülöp spanyol király udvari festője lett. A neki modellt álló vagy ülő nemesség úgy bízott benne, akár Jézus Júdásban, tudták, hogy érti a dolgát, megbízható és nem végez fércmunkát.

Artemisia Gentileschi:

Mária Magdolna

Akár a sárga rózsza, vagy inkább a zöldessárga.

Nők, bűnbánók, megtérők, jámborságukért kigúnyoltak, gyógyszerészek, fodrászok, kesztyűkészítők, cserzővargák védőszentje.

Jobb kezét a szívére teszi, mint aki esküdni készül, mint aki az igazságát akarja igazolni.

Jobb kezét a szívére teszi, vagy csak a bal mellére.

Ő az, aki először beszél a sírnál a feltámadt Jézussal.

Judith Jans Leyster:

Egy váza virág

Virágmotívumok a vázán, benne a csokor, szépséges virágszálakból.

Akárhogy is vesszük, nem fognak egyszerre elhervadni.

Ha a váza az asztal közepére kerül, a szemben ülő szabadságot és függetlenséget zavarni fogja a látásban.

Élisabeth Vigée Le Brun:

Marie Antoinette rózsával

A portréfestő éles fegyvere a tökéletes nyugalom elérése.

Vészesen közel kell kerülni a modellhez, mint a vadásznak a vadhoz.

Mary Cassath:

A fürdő

Az anya és a gyermek kapcsolata másvilági. Túl világosak a róluk festett képek. Elvakultan, a rajongásig szeretik egymást.

Az anya szívverése vadászsíp.

A szekrénynek rövidebb a lába, pont jó lesz oda a nélkülözhetetlen könyv, amit egy lakatlan szigeten talált a férj, az apa.

Berthe Morisot:

Nyári nap

A fény ugyan torzít, de a vibráló ecsetvonások felszabadítják a tárgyakat a valóság alól.

A kompozíció, a szabadság mögé vetített film, amiben állandóan filmszalagot ragasztanak.

Senkiháza

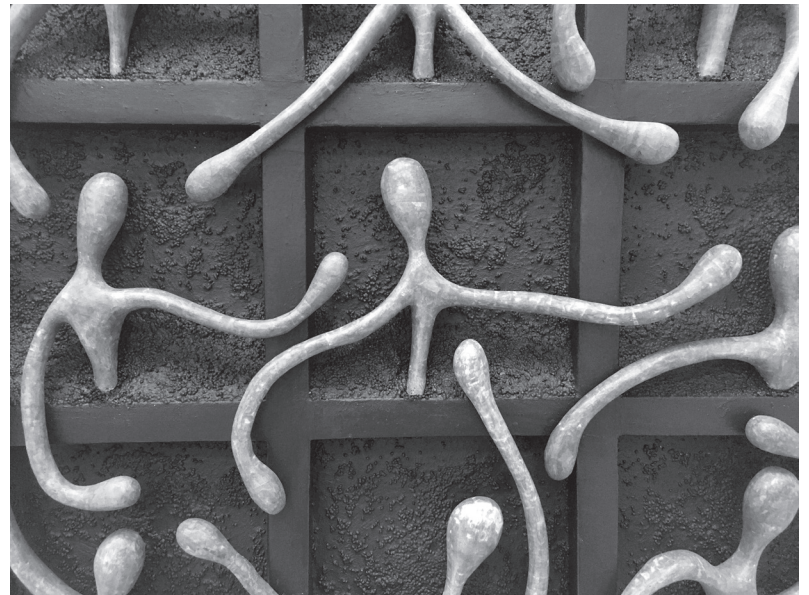
(erdélyi lektűr – részlet)

3. Kalagor Máté

Ama nevezetes vásár napján Kalagor Máté úgy néz ki, mint egy szép-reményű fiatalember, aki egy amerikai filmből lép elő, sokaknak megakad a tekintete rajta, vékony bajuszt hord, mint Errol Flynn, puhakalap, szürke öltöny és kaucsuk talpú félcipő. Ő is tudja, vannak olyan nők, akik előbb a férfi arcát nézik meg és utána a cipőjét, másoknál fordított a sorrend, egyesek mindezt nyíltan, a legtöbben csak lopva, mást jelent a pillantás vidéken és mást a fővárosban. Van, ahol a nők kíváncsisága jutalom, és van, ahol átok. Amikor azon az augusztusi hajnalon felszállt Vásárhelyen a kisvonatra, egyáltalán nem akart a nőkre gondolni, csak hát ez nehéz elszánás. Nem is tudta pontosan, hol van az a Namajd, ahol országos vásárt tartanak éppen, bár mondott valamit a londoner a Transylvania szállóban, hogy mitől nevezetes a hely, ott mindenki leszáll a vonatról, meg fogja látni. Minden faluban van már országos vásár, mit kell úgy bomolni érte, odavalósi lehet a fiú, azért hiányzik neki a fából ácsolt körhinta, amit a beszercei román forgat kézzel, nem látott ez még ringlispilt, azon aztán repül a lányok szoknyája szerteséjjel. Rengeteg nép a vonaton, gyúródtak a nők és a férfiak a szűk, fapados vagonokban, vidám ricsaj, szénpor és dohányfüst. A vonat cammogott, és olyan hosszú fütttyöket eregetett, mintha az összes gőzt erre tartogatná, azért is nincs haladás, a tolattyú gyúrúje is el van kopva, csoda, hogy megtart valamennyi erőt a mozdulathoz. Gabonaföldek, kukorica és holtág, görnyedő parasztok a veteményben, szegényes falvak, szalmatető, nád, zsindeley, sovány tehének a patakban, rozzant vízi malmok, vesszőfonásos cölöpgátak, lengőhidak, csapzott gyümölcsfák a teraszos dombokon, erdők az északos lejtőkön, akár szép is lehet ez a táj. El van szegényedve a világ, már az urak sem esznek rendesen, és nem vásárolnak, mondja egy kofaszerű asszony, amikor a Máté pillantását követi, ahogy számba veszi a vidéket, bólint és cigarettát vesz elő. Nem akar megszólalni, mert az akcentusa azonnal leleplezi, hogy nem erre a vidékre való, akkor mindenki feléje fordul, de hát honnan valósi, ha pedig onnan, akkor ismeri-e ezt vagy azt, két óra alatt az ember vígan elmesélheti az egész életét, a visszaúton már a saját történetét hallja, mint egy népmesét.

A namajdi állomáson, ami egy bakterház meg egy düledező rak-tár a rámpa végében, egyedül őt igazoltatta *plutonyér* Danila, mikor a rozzant fahídon átdobogott, és a tágas mezőn a vásáros bódék felé iramodott a tömeg, mintha máris késésben volna mindenki, mintha nélküle nem kezdődhetne az, ami régen elkezdődött már. Három napig szokott az országos vásár tartani, első nap a távoli kereskedők érkeznek, lepakolnak és berúgnak, disznót vágnak a mészárosok, nekifognak az ökörsütéshez, második nap hajnaltól délig mindenki itt van, aki él és mozog a környéken, este hatalmas mulatságok zajlanak, ahány muzsikuss van a megyében, az mind itt húzza a talpalávalót, harmadik nap összepakolnak, szekérsorok indulnak el a következő vásár felé, de vannak olyanok is, akik negyedik nap hajnalban még részegen alusznak a sátrukban vagy a fűzfák alatt.

A csendőr meglepődött a fényképes igazolványon, nem volt az még akkor csak kevés embernek, vigyázzba húzta magát, amikor kisilabizálta, hogy Matei Călugăru bukaresti *oklevél nélküli* mérnököt van szerencséje igazoltatni, aki vajon mit keres itt, amikor sem eladni, sem pedig vásárolni nem fog, poggyásza sincs. Máté sóhajtott,

ahogy az olyan emberek szoktak, akiknek a papírjuk rendben van, a lelkük nincs. Az apja jutott eszébe, aki ha ritkán megrészegeedett, másról se mesélt, mint hogy a régi világban egy segédlevéllel *bekődorogta* egész Európát, nem azt kérdezték tőle, honnan jött, hanem hogy mihez ért. Aranybánya volt Bukarest, senki nem értett semmihez, de a pénzt tudták szórni. Most meg bármit csinál az ember, egyből magyarázattal tartozik. Eltette az igazolványt, látta az őrmester arcán, hogy azt hiszi róla, detektív, esetleg más nagy hatalmú ember. Pedig az őrmester azt hitte, hogy kommunista, és az egész vásár ideje alatt szemmel tartotta, meg volt győződve, hogy vár valakit, vagy őt várják titkos találkára, kedvelik az *inkogniták* a vidéki forgatagot. Ritkán látott akkor még errefelé igazi kommunisztát bárki, de számtalan történet keringett a gyújtogatásokról, amelyeknek csak egy részét követték el a gonosz, ármánykodó szomszédok, és párat a csűrben cigarettázó kölykök, a többit viszont a politikai felforgatók, akiket a szovjet pénzel. A jó rendőr tudja, hogy az ilyenek rejtőzködnek, amikor előbújnak, álcázzák magukat, ha viszont valaki álcázza magát, akkor az nagy valószínűséggel kommunista, mert a zöld inges vasgárdások hengegnek magukkal, pedig ők is be vannak tiltva, csak másképpen. Őket sokan szeretik azok közül, akiknek az volna a dolguk, hogy betiltsák, de legalább keresztények, nem mint a bolsevikiek.

Kalagor Máté erre a csavaros világra nem akart gondolni, alig adta tanújelét, hogy a Danila gyanakvása zavarná. Átsétált a rozzant fahídon, megnézte a tiszta, bővizű patakat, és a tömeg után indult pál-cáját lóbálva. Előbb a lovakat vette szemügyre, melyeket a legények fel-alá sétáltattak a báméskodó tömeg előtt, volt ott mindenfajta ló és mindenfajta kupec, nagy szakállú zsidótól hetyke, bajszos széke-lyig, mezítlábas cigány és bocskoros román; azután az ökröket és a teheneket nézte, majd egy kovácműhely előtt időzött hosszán, figyelte, hogy peng az üllő, beleszagolt a szénfüstbe és ujjával követte a kalapács ritmusát, kézbe vett egy frissen edzett kacort, brassói acél, gondolta, intett a kovácsnak, hogy jó portéka, most nem vásárol; aztán a nőket kereste a tekintetével, de csalódnia kellett. Falusiak, parasztok, falvak szerint is el lehet különíteni őket a szoknyák és a pántlikák alapján, ha valaki tudja, a férfiakat a kalap és a csizma különbözteti meg, az arcokhoz már sok idő kell, a szólást hallani, érteni még több. A helybéli persze azonnal tudja, hogy a remetei szekér másként nyikorog, mint a kibédi, a szolokmai ember a cigarettát sem úgy *szíjja*, mint a kendői vagy a selyei, nem úgy harákol, és nem úgy köp. Aki messziről jött, annak összefolyik a néparadat, forog és örvénylik, mint egy falikárpit vagy templomi freskó, amihez nem a jó szemüvegét tette fel. Vett egy pohár bűdös pálinkát meg egy hatalmas lacipecsenyét, és nézte a fából ácsolt óriáskereket, ahogy visonganak a lányok rajta. Egyetlen szép nőt sem látott az egész vásárban, és ez mélyen elszomorította, sehol egy úriasszony, egy tanítónő, kofák mindenütt és fáradt arcú parasztasszonyok, mélyen a szemükbe húzott kendővel. Nem tudta, hogy az úri népek a vásár első napján szoktak megjelenni a reggeli órákban, külön csoportban a nők, és külön a férfiak, leghátul a polgármester és a tanácsosi testület, akik megkóstolják a bort, a pálinkát, újabban a sört is, törnek egy falás kenyeret, esznek egy kis falat húst, amit még pirkadat előtt kezdtek el sütni, aztán ha minden rendben van, a papok megáldják a vásárt, ezután lehet csak adni és venni, így van az ősi szokás. ▶ 8.

Egyetlen szép nőt sem látott az egész vásárban, és ez mélyen elszomorította, sehol egy úriasszony, egy tanítónő, kofák mindenütt és fáradt arcú parasztasszonyok, mélyen a szemükbe húzott kendővel.

► 7. Elültek a déli harangszók a környező falvakban is, a vásár népe oszladozni kezdett, indult a sok falusi ember ki-ki toronyiránt, amerre a legrövidebb utat látta, csak a bódék meg a sátrak népe várta még a bontást, és a bepálinkázott férfiak álltak körbe a brassói Czell fivérek teherautóját, amelyről sört mértek, mert mióta Bürger Antal gyárát csődbe vitték, nem főznek jó sört Vásárhelyt, a részvényesek meg csak perelnek. Amíg ki nem mérik az utolsó cseppet is, ezek nem mennek el, mondta a pecsenyés, aki arra várt, hogy felálljon az utolsó vendég a deszkából tákolt asztal mellől, kezdhesse a pakolást maga is. Akkor jelent meg a repülő az égen, akkor figyeltek fel a különös zúgásra, előbb nem is tudták, honnan eredeztetni, aztán egyszer csak ott volt a völgy fölött, mindenki látta, járt egy meredek iskolakört, billegett egy kicsit a folyóparti jegenyesor fölött, aztán olyan szépen szállt le, mintha csak egy némafilmben nézné a lélegzetét is visszafojtó közönség, hogy mennyire jön közel. A *plutonyért* látják rohanni feléje, senki sem gondolta, hogy ilyen jól bírja, mögötte széteső oszlopban a nyolc csendőr, mintha szuronyrohamra indulnának. A gépből kiszáll a két overallos, szemüveges pilóta, könnyedén ugranak le a szárnyról, a bajszos karját nyújtja a másiknak. Danila feszesen tiszteleg, azután utasítja a csendőröket, hogy tartsák távol a tömeget a géptől, bámulni szabad, megérinteni nem, ordítja, csak a hangját hallani, a szavak elszállnak a könnyű szellővel.

A pilóták mintha csak ezért jöttek volna, járnak egy rövid kört, hogy elgémberedett lábaikat megmozgassák, megállnak itt-ott, a nép feszülten lesi, szólnak-e pár szót, vesznek-e valamit, de nem. Nincs ahova tenni, szűk a hely a gépen, jegyzi meg valaki, gyorsan végigfut ez a mondat, kis idő múlva már mintha nem is venne tudomást róluk senki, de nincs egyetlen ember, aki a szeme sarkából ne őket lesné, két csendőr oldalog a nyomukban, mintha csak járőröznének. Folytatódik a vásárbontás, nagyobb munka ez, mint a kipaakolás, indulni kell haza, délután vihar lesz, így szokott országos vásár után, ütött már a mennykő meg több embert ilyenkor, a minap is akkora jég esett a köszvényesi határban, hogy mindent elvert. Közben a pilóták megállnak a pálinkamérés előtt, isznak egy-egy kupicával, pénzük viszont nincs, erre nem gondoltak, bevetésre nem visz magával az ember. *Gratis*, mondja a naszódi zsidó, *gratis, mǎria ta*,¹ mondja halkan, de azért elég messzire hallatszik, bár kevesen tudnak románul, ezt értik. A bajszosnak melege támad, kigombolja az overallját, kér még egy kupicával, a kísérője megigazítja szemüvegét, úgy nézi rövid, szúrós pillanatig Mátét, aki pontosan látja azt a rejtett kézmozdulatot, hogy ne, ne vegyél észre. Azután leülnek a hosszú deszkaasztalhoz, amelyiknek a végén Máté falatozik, illetudóan megemeli a kalapját, gúnyosan elmosolyodik, azt hiszi, nem látja senki, a pilóták cigarettára gyűjtanak, élénken beszélgetnek, mintha vitatkoznának, az egyik Mátéhoz fordul, röviden mond valamit, aztán gyorsan felállnak, és visszasétálnak a géphez. Hosszasan szöszölnek indulás előtt, beszállnak, kiszállnak, két csendőr tart létrát nekik, a puskát a keréknek támasztják. Öltöznek, gombolkoznak, fészkelődnek, azután egy csendőr meglódítja a légcsavart, de nem indul, két csendőr lódítja, így sem indul, még egyszer,

még sokszor, majd töfögni kezd, kormot köp, felbőg, megmoccan. *Plutonyér* Danila integet, senki ne álljon az útjába, csendőrök tisztelgnek a szuronyos puskával, lovak riadnak meg, velük most nem foglalkozik senki, világgá is futhatnának, gurulni kezd a gép, aztán nagy sokára elemelkedik, szép, mondja valaki.

Roszzak ezek a Gnôme-motorok, mondta hangosan Máté, nem is roszak, csak gyengék. Sétálva indult el a földúton a namajdi torony felé, egyedül akart maradni a gondolataival, de a szekeresek minduntalan megszólították, hogy üljön fel. Alig győzött nemet mondani, úrfélének nézték, hozzájuk képest az is volt, a pálcát pörgette az ujjai között, lecsapta egy-két bojtortján csúcsát, aztán megállt, rágyújtott. Szekerek haladtak el mellette, egykedvű lovak, baktató tehenek, beesett arcú, düllelt szemű, kótyagos parasztok, majd egy elképesztően szép szürke lovat vezető mezítlábas cigánylegény. Valahol itt tanyáznak az erdőn túl, mondta egy szikár ember némi rosszulattal, nem adta senkinek a lovat a purdó, nyilván lopták, legalább ne mutogatnák, van hozzá passzus, de nem vesz itt ilyet senki, ők is tudják, dicsekszenek vele. A ló is mintha pontosan tudná, mit és mennyit ér, tisztában volt vele, hogy a zsuki ménesnek is becsülete válna. Állt Máté, nézte a lovat, megállt egy pillanatra a ló, megállt az egész szekéroszlop miatta, vegye meg ezt, gróf úr, mondta nagyon halkan a cigány, ez a maga lova, megismerte. Máté suhintott a pálcával egyet, majd ha ló kell, megveszi, a menetoszlop zökkenve megindult, ő pedig letért az országútról a folyóparti ösvényre, ahol már nem jártak szekerek, éppen el akart tűnni a füzek közt a sok idegen, firtató tekintet elől, amikor Danila kordéja érte utol.

Üljön fel, mondta ellentmondást nem tűrő hangon a csendőr románul, és megnógatta csontos, fekete lovát. Ezt a pilóta úr küldi magának, mondta, és átnyújtott egy kockás papírlapot, *ne me trahisse pas, je t'implore*,² ez állt rajta ceruzával, Máté gyorsan eltette. A hölgy küldi, mondta elmosolyodva. Danila nem szólt semmit, a folyóparti fák alatt kellemesen hűvös volt a levegő, mélyen nézte az utas arcát, majd azt kérdezte, segíthet-e valamiben? Alázatos lett a hangja, mint aki szeretne bocsánatot kérni azért, hogy minek vélte az imént, csak nem tudja, miként lesz ez. Kommunista ágentnek néz egy férfit, azután leszáll egy repülő, asszony a másodpilóta, hiába van ugyanolyan benzinszaga, mint a másiknak, titkos üzenetet küld a kommunista ágentnek, itt valami nincs rendben, baj lesz ebből, bele van keveredve. Arra a kérdésre pedig, hogy segíthet-e valamiben, ez a furcsa úriember azt válaszolja, hogy adná kölcsön a pisztolyát, legszívesebben agyonlőné magát. Ilyet végképp nem lehet, a királynak sem lehet a szolgálati fegyvert. Nem baj, mondta Kalagor Máté, majd legközelebb. Leugrott a kordérról, megemelte kalapját, a csendőr pedig elkocsizott, mint aki még mindig nem tud magához térni a csodálkozástól, mert ez a férfi bukaresti hangsúllyal beszél hozzá, hallotta magyarul is szólni, valami nincs itt rendben.

Jegyzetek

¹ Ingyen van, felség

² ne árulj el, kérlek

Csak Viidumägin nyílik az illatos bibircsvirág

Viidumäel üksi kasvab lõhknav kääraamat

Csak Viidumägin nyílik az illatos bibircsvirág
a *Gymnadenia odoratissima* A *Gymnadenia* feje annyira súlyos
hogy indái nem bírják el virágjaikat
azok meg nem tanulták meg fejüket fölemelni
az illatos lonc neve *Lonicera caprifolium* szélmentes
éjszakán minden horhos az ő illatával van tele
és mintha közelebb lennének a csillagok és
üresebb volna az ég csordultig telnek meg az indák
a lonc illatával mely itt ágaskodik a ház déli oldalán
itt alighanem béke van máskülönben az itt élőknek
nem volna ilyen szemük másképpen nem fakadna
ennyi zöld forrás a lejtők oldalában
amikor egy kő belegurul a patakba biztosan akad
kívüle még valami
béke van és mi magunkban hordjuk a kikötőket
összes koordinátáikkal
valaki valamit beleírt az éjszakába az ablakok mögé
de az olvasó szemek
nagyon távol vannak és elfogy a bölcsesség mielőtt még
a hieroglifák titka föfleslene
mélyen akad még néhány arc néhány ölyv vannak csikóhalak
medúzák a sötétség pedig mindenütt egy és ugyanaz
az írások kialszanak a vízbe fült tengerészek ereiben mindennek újra
kell kezdődnie két sejtben tükröződik minden
ami előttünk áll

pihenőotthonok népfőiskolák alkoholista menhelyek
feledés vajon ez most vagy sós víz valahol van egy fal
mely mögé az angyal sem világíthat be lángpallosával
noha itt áll némán a lángoló bokrok kapujában
talán fölfog belőle valamit
valakinek látnia kell hogy ez az a sötétség ahova Morus Tamás feje
lehullt sötétvörös feketénél is feketébb
ahol Janusz Korczak eltűnt ahol Mouloud Féraoun
kiszzenvedett
a történelem és az utak között árad valami aminek nincs neve
valami ami távoli fényvel lángol a holt házak ablakaiban
az örök tűz *lux aeterna* forró a föld réseiből kicsapnak a lángok
forró a föld és a szíve itt van valahol alatt
tűz és összetört darabkák káoszában
fekete a föld a kutak tükrében csillagok pislákolnak és
denevérszárnyak
suhannak a néma vizek felett

Ha tudnék bizonyára visszajönnék

Kui saaksin tuleksin kindlasti tagasi

Ha tudnék bizonyára visszajönnék térdig
állnék a patakban és apró menyhalak csipkednék az ujjam
biztosan visszajönnék ha tudnám mi történik és ki az aki
velem tart benéznek ablakodon kedves olvasóm
mert mindent megéltünk és megtapasztaltunk már ebben a világban
bár sokunk nem emlékszik már a hattyútoll súlyára
a tollra mely egy eleven szárnyat díszített valaha
majd forogva hullt le az önnön tengelye körül forgó földre az ég
üdvözlete gyanánt
földi kezre a fehérség pillantása melynek neve sincsen
ilyen akartam lenni én is és akkor bizonyára visszajönnék
azon a nagy közönyön át amit a könyvek a papír és
a költészet jelentenek
fehér piheként hullanék alá a föld foltozott paplanára
nézz föl arató nézz föl te sem maradhatsz itt jég és hó tarolta le
a lejtőket és új legelőket növesztett a tavasz
de ami fényes és állandó nem osztja meg velünk az emlékeit
menjetelek és faggassátok a követ a boglárkákat
ők itt vannak legalább a jégkorszak óta
csak hogy ők nem válaszolnak a harmat leülepszik a levegő üres
megtelt néma faggal
csak egy magányos aranybegy bont ki egy végtelen gyöngyfűzért
a berkenyékben
a csalánban a tóháton és a réteken
míg az úr ki nem leng akár egy inga mint minden és az idő
vérré nem válik és nem lépdel órszemként keresztül a városon
ahol rég aludni tért mindenki csak a verebek és a fű
virrasztanak visszahódítva a tereket és a sétatutakat
közönyösen és szóltanul szökken előre a vér
noha a macskák ledobták már bundájukat és más az utcák neve
jóllehet mindenki rég aludni tért észre sem véve a fiatal
vak fűvet amint keresztülág a piactéren
anélkül hogy hallotta volna fölkúszni a vészharangot a toronyba
ahonnan a felhőkig kissé rövidebb éjfél pedig kissé
hosszabb az út

JÁVORSZKY BÉLA fordításai
1940, Budapest. Szülővárosában él.

Kölcsönkönyv – monológ

Halló, szia, Emma, azért a versantológiáért hívlak, azt hiszem, nálad maradt. Kölsönkönyv volt, visszakérik. De ha most nem jó neked... Értem. Akkor várj, kihangosítalak, tudod, fájni kezd a fejem a készüléktől, ne aggódj, más nem hallja, csak én vagyok itthon. Megnézed majd, légszi? Olyan sötétlila fedele volt. Tudom, tudom, a lányod. Őt is megviseli a hiányom. Hozzám nőtt, hisz évekig az apja voltam. De talán túl korán jött nekem ez a pótapaság. Hamvással jössz megint? Odakozmált az életed. Bármit is mondasz, jólesik most hallani a hangod.

Visszaszoktál, ugye? Hallom, ahogy serceg a cigarettád. Biztos az az elnyútt sárga pulóver van rajtad, amit még Korfun vettünk a bazárban, azt nyugodtan füstölheted. Itt-ott foszladozik már, de tudom, ragaszkodsz hozzá. Meg a régi dolgokhoz. Hozzám is. Engem is betennél egy szekrénybe az ősköveitek mellé.

Végre kicsit leülepedtél, most meg felhívlak. Igen, csak mert ittam, s megkólintott valamiféle nosztalgia. Egymagam vagyok, a kicsit elvitte az anyjához. Szinte látom, most is ott ül a konyhában, hátad a kredencnek támasztod. Dekoratív darab, együtt csiszoltuk újra, emlékszem, mennyit civódtunk, hogy milyen színűre fessük. Akkor is én engedtem. Homokzöld lett végül, igazad volt, tényleg szép.

Igen, tudom. Sokat tanultam melletted, palléroztál eleget. De van úgy, hogy az ember valami habkönnyű ponyvára vágyik, s a mindennapokat is kissé súlytalanabbul, fesztelenebbül élné, több játékosággal. Ha kedve tartja, krimit néz vagy sci-fit, ócska slágereket énekel, vagy Hajmási Pétert. Emlékszel, amikor elvittelek operetthez? Napokig dudorásztad a terongyoséletemet. Aztán megnéztük a filmet is. Te jöttél az ötlettel, én meg letöltöttem valahonnan, hogy ne szakadozzon. Hogy szerettük benne Udvaros Dorottyát meg Őze Lajost!

De azt nem felejttem el, mikor a lányod előtt kineveltél, hogy nem tudom leírni Nietzsche nevét, s nem hallottam még Zarathustráról.

Azóta sem tudom leírni. De miért fontos ez? Esztert is inkább hagynád Harry Pottert bújni, a kortársával marhulni, technót hallgatni. A Rousseau-felolvasások helyett. Bocsi, de megittam egy üveg bort, kikíváncozott. Nem, nem száraz vöröset, csak azért is fehérét. Bár az édeset azóta nem bírom, amióta rászoktattál a száraz borokra.

Vajon még jár úszni Eszter? Mennyit kínlódtam vele azon a nyáron! De amint elkapta az ízét, ügyesen és hamar megtanult úszni. Emlékszel? Alig tudtuk lebeszélni, egyenesen a mélybe akart úszni, a kis vízicsikó.

Hallom a zenét a háttérben. Te is kihangosítottál? Remélem, Eszter nem hallja, amiket mondok. Várj csak, ez Brahms g-moll zongoranégyese? Épp az a játékos rész... Ó, hogy dolgoznak a vonósok! Ezt játszották azon a kora nyári napon is szabadtéren. Behunytad a szemed, úgy hallgattad. Tényleg gyönyörű darab, de nekem kissé hosszú volt. Emlékszem, utána köszáltunk egyet a közeli erdőben, s milyen jót hempergőztünk az avarban, alig tudtam kiszedegetni a bogáncsokat a szoknyádból.

Megint rágyújtasz, hallom. A lángoknak és gesztusoknak keserű írásjelei... S az érzés, amikor szárazon hömpölyög a szádban a kávé fekete ízével keveredve. Igen, Billy Collins. Mondjuk, őt én is szerettem. Kineveltél volna sznobságomból? Közben meg szétesett az életed. Tudod, minden széttörik, minden újra összeáll, így épül örökké a lét ugyanegy háza. Azt hiszem, Zarathustra mondta. Na jó, leállok. A kimondás bátorságát is tőled tanultam.

Bocsi, de most már le kell tennem. Hogy hol hagyd a könyvet? Majd megkapom valahol, emiatt ne aggódj.

Árulás

Patinás kis rótbarna képkeret volt pirografált falemezből, nem az a szögletes tucatfajta, szépen ívelt a felső széle, igazi múzeumba való darab. Szülinapomra kaptam tőled anno, közösen illesztettük bele egyik fotómat, amit akkortájt lóttél rólam a régi Leicáddal.

Az irodalom vonzásában

Kozma Dezső 1935–2023

87 életév, ebből 54 év egyetemi oktatás, közben 52 év tudományos és tudomány-népszerűsítő publikálás... Kozma Dezső irodalomtörténész, egyetemi tanár szakmai tevékenységének átfogóbb értelmezése, értékelése bizonyára nem marad el, de most, mint egykori tanítványa, kollégája, néhány gondolatból hadd fűzzek elárvult íróasztalára szerény koszorút.

Mikszáthtól tanulta az anekdotázást? Aranytól a befele fordulást? Adytól az önérzetességet? Jókaitól a szorgalmat?

Könyvtári és levéltári búvárkodásai nyomán antológiákat és egy szerzős szövegválogatásokat állított össze és látott el bevezetővel; a magyar könyvek szűkössége évtizedeiben ezeket tananyagként lehetett használni. Hasonló céllal a legszélesebb olvasóközönségnek szánt kismonográfiákat, tematikus irodalomértelmező könyveket írt, és tanári munkája mellett alkalmi előadásokat is tartott. Kedvelt szempontja volt a hagyomány és a modernség viszonya, amely lényegileg az írópályák kritikátörténeti megközelítését jelentette. 2003-ban fejezte be a Babeş–Bolyai tudományegyetemi oktatói munkásságát, ezt követően még tíz évig a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen tanított, az előbbi helyen dékánhelyettesi, az utóbbin dékáni funkciót is vállalt. 2014-ben Pro Universitate Partium Díjjal ismerte el munkáját a Pro Universitate Partium Alapítvány és a Partiumi Keresztény Egyetem Szenátusa.

Az irodalomtörténet kutatásának és közvetítésének módszerei sokat változtak az utóbbi évtizedekben. Ő egy interjúban így értelmezte saját tanári-kutatói módszere kialakulását:

„Középiskolai történelemtanárom, Pataki József (később egyetemi professzor) csak fokozta bennem a tovatűnt korok iránti vonzalmat, kíváncsiságot. Évek múlva a kolozsvári egyetemi könyvtár rendszeres látogatójaként, régi könyveket, lapokat böngészve mindez »tudatosabbá«, »rendezettebbé« vált bennem, arra készítetett, hogy egy irodalmi mű, életmű vizsgálata alkalmával (természetesen az esztétikai értékek felfedezésével párhuzamosan) életre keltsem azt a történelmi, szellemi közeget, amelyekben ezek az alkotások megszülettek.”

A könyvtárak könyv-, időszaki sajtó- és kéziratanyagában való tájékozódás igényét és szokását, a társadalom és az írói pályák összefüggése keresését tanáraitól, főleg – az elveszettnek hitt Mikes-kéziratot, *A keresztnek királyi útját* azonosító, Mikes Kelemen-, Apáczai Csere János-, Misztótfalusi Kis Miklós-, Pápai Páriz Ferenc-műveket sajtó alá rendező – Szigeti Józseftől; a kéziratok énekeskönyvek és verses kéziratok hollétét feltáró Szabó T. Attilától; a húszas évek végén párizsi ösztöndíjasként elsajátító Jancsó Elemértől tanulhatta.

Egyetemi jegyzete, a *Magyar irodalom a századfordulón* (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 1978) a klasszikus szerzők pályarajza mellett az időszaki sajtó és a városi irodalmi élet jelentőségére, az irodalom lokális értékeire is ráirányítja a figyelmet. Középiskolai magyar irodalom tankönyvei (a korszak

Később elkeveredett valahova, mint annyi minden azóta, hisz nemegyszer átrendeztem a lakást, miután elváltak útjaink.

Nem láttam többé, amint a konyhaasztalnál összekuporodva, lábaidat felhúzza ülsz, egymás után szívod olcsó szűretlen cigarettáidat, iszod a kávé vagy a sört pálinkával vagy mivel, közben meg a lét értelméről filozofálsz. Hosszan hallgattalak, kortyoltam én is valami lötytyöt. Csak akkor untam meg, mikor már nagyon belebonyolódtál, mikor már nem tudtam követni az aszociációidat. Megszoktam átható nikotinszagod, szakállad sercegését a bőrömdön, szemöldököd ideges rebbenését. Még attól se gazoltam be, hogy a sörösbögrédből olykor kikandikált a kékszesz szűrős szaga. Igen, néha elfogyott otthonról az erős, olyankor hozzányúltál. Anyád is mindig dugdosta előled, félt, hogy megvakulsz. Csak azt nem tudtam megszokni, hogy csiptnyi élvezetet sem lelsz az evésben. Sőt, egyenesen untad az evést, untad a rágást. Untad az élet apró, közhelyes örömeit. Mint ahogy untad az udvarlást is. Lehet, hogy ezért kérted meg a kezemet. Hogy ne kelljen mással előlről kezdeni az egészet, összeszedni magadat, szépelegni megint, míg kialakul valahogy ez az együttélésele vagy mi. Persze, én is megértem a pénzem. Folyton mehetnékem volt, sehol sem leltem nyugtom, mintha örökös lemaradnék valamiről. Míg te inkább őrizted volna otthon a tűzhely melegét. De milyen tüzet? Milyen meleget?

Évekkel később egyszer becsengettél. Lehetett benned néhány féldeci, másként nem mertél volna. Behívtalak, leültettelek egykori hálószobánkba, szusszanj meg, várj, mindjárt főzök egy teát. Feketét, mert azt szeretted, kevés cukorral és forrón. Olyan hangosan szürcsölted mindig. Mint én a kakaót a piros pötttyős bögrédből. Azok a méla szürcsölős szombat reggelek! Volt, hogy az ágyamba hoztad, én meg csak bosszankodtam, hogy nem elég forró.

Mire visszaértem a szobába, nem voltál sehol. Akkor vettem csak észre: ott lóg a képkeret a szemközti falon. Hát igen, nem álltam meg, mégiscsak visszatettem. Benne már rég nem az a fotó, hanem egy másik. Amin nem egyedül vagyok.

Megesés a négyzeten

Volt egy gyönyörű avarszínű vizslánk, már-már családtagnak számított. Fruzsi volt a neve. Apám Fruzsannának hívta, és úgy szerette, mintha a saját lánya volna, sőt a felesége. Sóvárogva néztem, ahogy becézi és duruzsol nekik, ahogy simogatja és eteti.

Egy májusi napon történt. Épp kamaszkorom ádáz viharainak egyikét nyögtem, felelőtlenységem nyomasztó párái szorongattak. Lesétáltam hát Fruzsival a töltésre, a séta mindig jót tett nekünk. Fruzsi is épp tüzelt, s ilyenkor ki volt adva ukázba: csak pórázon szabad vinni önagyságát, nehogy megkörnyékezze egy fránya gavallér, és megtörténjen a baj. Szokatlan volt szegénynek a póráz, mindig szabadon lófrálhatott. Ráadásul szemérmes kutya volt. Pisilni még csak pisilt, de nagy dolgat sehogy sem akarta elvégezni pórázon. Megsajnáltam, és óvatosan elengedtem. Szempillantás alatt történt. Megjelent a gavallér. Szürke volt és csapzott, de határozottan jóképű. Szemében vad tüzek dúltak. A mi húséges, szófogadó Fruzsink meglóduzott, és úgy elnyargalt vele, hogy bottal üthettem a nyomát. Órákig kóboroltam, kerestem. Hasztalan. Lerogytam a part menti szomorúfűz alá, jól esett az árnyékába rejtőzni a világ elől. Fejemet tenyembe temettem, és vártam. Csak vártam. Haragudtam magamra. Szerettem volna visszaforgatni a filmet, oda, ahol még megelőzhető lett volna a baj. Úgy éreztem, bevárhatatlanul nagy idő választ el tőle. Meg magamtól. Már sötétedett, mire visszakódorogtam. Elnyűtt volt és szárnyaszegett. Szemében szomorúság.

Othon nem mertem szólni. Apám elnaspángol, ha megtudja, nem vigyáztam egyetlen Fruzsannájára. Lázasan agyaltam, hogy mi legyen. Tudtam, a nővérem fiókjában van esemény utáni tableta, gondoltam, a kutyának is kell segítsen a bajban. Besurrantam a szobájába és elcsentem. Másnap beadtam Fruzsinnak, ahogy a féregűzőket szokták, egyenesen a torkába. Napokkal később elmeséltem a nővéremnek, mi történt, és töredelmesen bevallottam a meglovasított tablettát is. Ejnye-bejnye, csóválta a fejét, és cinkosan mosolygott.

Hónapok múlva Fruzsi lekölykezett, úgy látszik, kutyákra nem hat az esemény utáni. És persze jól megkaptam érte a magamét. Nekem viszont hál' istennek megjött a várva várt menzeszem.

► 11. romániai mostoha politikai körülményei között) két évtizeden át voltak használatban; szüksézávan, de mégiscsak az irodalmi művekről és azok szerzőiről szólnak.

Mert érdekelt az írók életútja, személyisége, akárcsak kedvenc irodalomtörténezeit, Barta Jánost vagy Németh G. Bélát. Arany Jánosról 1982-ben azt írja, hogy „úgy érezte, visszahúzóó egyéniségében nincs meg a költői hivatás vállalásához szükséges erő [...]”. Ezért határozta el, hogy – az ő szavaival élve – »hivatalának, feleségének él, és lesz közönséges ember, mint más«, Peteleiről 2002-ben azt, hogy „tájiság és egyetemesség harmonikusan keresi”.

A *Várad* folyóiratban 2008-ban publikált recenziójában vállalja meggyőződését az életutak vizsgálatának fontosságáról: „...egy író (művész) életének eseményei éppen úgy művészi élményt alakítóvá válhatnak, mint azok a (társadalmi, történelmi, szellemi) körülmények, viszonyok, amelyek közepette egy-egy műalkotás megszületik, egy életmű kiteljesedik. (Vagy nem teljeseóhet ki.) A közvetlenül vagy közvetett módon megtapasztalt élmények sok mindent eláruhathatnak egy alkotó művéről. Csak példaként emlékeztetnék Petőfire (akinek élete: költészete), az »életes« Móricz Zsigmondra vagy a művészete szempontjából az életét »szerencsésnek tartó« Kós Károlyra.” Bár ez sem kizárólagos elképzelése; doktori disszertációjában Török Zsuzsa irodalomtörténész éppen az erdélyiség hangsúlyozását figyeli meg egykori tanára monográfiájában: „Kozma Dezsó szerint nemcsak élete, hanem mindenekelőtt írásainak tematikája és irodalmi kultúrája avatta a századvég legerdeyibb írójává (értsd: Petelei Istvánt).”

Egyes kötetei – az *Egy erdélyi novellista: Petelei István* (Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969); *A valóság igézete. Írók kolozsvári szerkesztőségeiben a századfordulón* (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972); *Petőfi öröksége* (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976), *Költői ősz. Petőfi Júliája* (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1985) – egyik tanszéki elődje, Kristóf György munkásságának folytatásaként is értelmezhető. A *Mikszáth Kálmán* (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1977), *Fantázia és megfigyelés, Mikszáth Kálmán száz éve* (Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad, 2012), a *Krúdy Gyula postakocsiján* (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1981) című kötetekben mint irodalomtörténész a narráció poétikája foglalkoztatja, a Madách Imre-, Arany-, Kemény-recepciót tárgyaló *Klasszikusok Erdélyben* (Erdélyi Kiskönyvtár 19. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1995), akárcsak a több kiadást megért Ady (*Ady Endre*, Aranyhal Kiadó, Budapest, 2002) és Madách-tanulmányában (*Madách*, Palócföld könyvek, Salgótarján, 2003), az esztétikum keresését a művek kritikai fogadtatásának példáival egészíti ki, akárcsak az *Arany-breviáriumban* vagy a szintén több kiadást megért *Arany János* című könyvében (Aranyhal Kiadó, Budapest, 2002).

A Madách Irodalmi Társaság jóvoltából újra kiadott gyűjteményes tanulmánykötetéről (*Irodalmunk útjain – Erdélyben. Válogatott írások*, Szeged, 2015; változatlan utánnomás: 2019) azt vallja, szándékában állt „szembesülni egykori, máig elkísérő élményeimel. Azt hiszem, ez is szellemi léthelyzetek egyfajta »újraélése«”.

Az oktatói munkát a régi magyar irodalom tanára, a magyarországi származású, református teológiát is végzett Szigeti József mellett kezdte Kozma Dezsó, végül Csehi Gyula irányítása mellett védte meg bölcsészdoktori értekezését 1970-ben: *Irodalom a kolozsvári századvégen: (Petelei István és a századvégi Kolozsvár irodalmi élete)*. A témát a későbbiekben többféleképpen továbbfejlesztette, publikálta. A nyolcvanas években szaktudományos és módszertani folyóiratok szerkesztőbizottságának lett tagja, ilyen irányú munkássága az 1984-től a *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* (1957–) és az alapítástól a *Pro Didactica* (1981–1989) című kiadványokban követhető.

„[...] önvizsgálatra készítetnek, titkokat tárnak fel, örök érvényű szépségekkel igéznek meg bennünket” – vallotta a klasszikusok olvasásának értelméről 80 évesen egy egyetemi kollégájának, Józsa Istvánnak adott interjúbán. Elkötelezett munkása volt a középfokú oktatásban az olvasás megszerettetésének. Ezt mutatja a nagy példányszámban kiadott, általa sajtó alá rendezett művek sokasága (a Kriterion és a Dacia kiadó, 1989 után más kiadók gondozásában is), a középiskolai tanárok I. didaktikai fokozati dolgozatainak általa javasolt témaköre, az, hogy éveken át az érettségi biztosságot, és hogy az 1973-tól kezdve évente megrendezett tanulmányi versenyek döntője elnöki szerepét vállalta két évtizeden át. Ez utóbbi ismeri el a *Dicsérő Oklevél* (a Mikes Kelemenről elnevezett Magyar Nyelv és Irodalmi Verseny országos elnökeként Sepsiszentgyörgyön vette át 1990 tavaszán). Az irodalmi versenyek díjazottjai közül nem is egy aztán doktori disszertációját is az ő irányításával kívánta elkészíteni.

Az 1989-es fordulatkor (akkor már a kolozsvári magyar tanszéken – külföldre távozások, nyugdíjazás, elhalálozások – miatt már csak ketten oktattak magyar irodalmat Cs. Gyimesi Évával) Kozma Dezsó 54 éves volt. De ettől kezdve bekapcsolódott a tudományos

Mikszáthtól tanulta az anekdotázást? Aranytól a befele fordulást? Adytól az önértetességet? Jókaitól a szorgalmat?

élet újonnan alakult vagy újralakult helyi fórumai és az egyes magyarországiak tevékenységébe: tematikus előadásokat tartott, közleményeikben publikált. Munkái elismerését jelzi 1990-ben a Nadányi Zoltán-díj (A Bihari Irodalmi Társaság, Debrecen Megyei Város és az MTA Nemzetközi Ady-pályázatának díja); 2000-ben a Madách Imre-díj (Madách Irodalmi Társaság, Nógrád Megyei Önkormányzat, Salgótarján), 2007-ben a Gróf Mikó Imre-emléklap (az Erdélyi Múzeum-Egyesület újjászervezésében és folyamatos működésében kifejtett kiemelkedő munkássága elismeréséül, Kolozsvár); 2012-ben a Mikszáth-óra díj (A Nógrád megyei Mikszáth Kálmán Társaság díja). 2016-ban a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést vehette át a magyar irodalomtörténet területén végzett kiemelkedő kutató- és oktatómunkája, valamint jelentős oktatásszerzői tevékenysége elismeréseként.

Tudományos teljesítménye abban is mérhető, hogy 1997-től doktori kutatásokat irányított, 12 disszertációt sikeresen meg is védtek doktoranduszai. A témák jelzik szakmai preferenciáit, de a jelöltek tudományos irányulása iránti rugalmasságát is: 2003: *Szemlélet- és stílusváltás a XIX. század végi rövidprózában; Marosvásárhelyi színházi élete a XX. században: a marosvásárhelyi Székely Színház története; Gyulai Pál kritikai normái: a magyar irodalmi mező 19. századközépi létrehozása*; 2005: *Csiky Gergely dramaturgiája és a XIX. század végi magyar drámaírás; Gyermekszínházi színház a 18. századi Magyarországon; Péterffy Jenő irodalomfelfogása; Szubjektív élmények József Attila lírai motívumaiban*; 2006: *Arany János és a magyar irodalmi hagyományok a nagyszalontai Emlékmúzeumban található könyveinek tükrében; Az éntudat műfajmeghatározó szerepe. Identitásváltások a 19. századvég magyar regényében*; 2009: *A Kalevala magyar fogadtatása: a finn eposz teljes magyar fogadtatása*; 2010: *A XIX. századi Erdély irodalmi kapcsolattörténetéből*; 2013: *Nézőpontok az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról. Az események és saját szerep*. Az irányításával készült disszertációk túlnyomó többsége könyv alakban is megjelent.

Kozma Dezsó az önálló Bolyai Egyetem utolsó éveiben készült fel a magyar nyelv- és irodalomtanári pályára. A szakmában maradhatott: *A Bolyai Tudományegyetem Kolozsvár: Tudományos Diákkörök Évkönyve 1955–56*. című, 1957-ben megjelent kiadványban már nyertes diákköri munkával szereplő fiatal magyar szakos végzeteket (Láng Gusztáv, Vöő István, Kozma Dezsó, Kósa Ferenc, Zsemlyei János) egyszerre hívták meg 1959-ben tanítani az egyetem magyar tanszékére. A fiatal, sőt családalapításra készülő pályakezdő bölcsésznek (akkor már fél éve a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium tanárának) élete nagy lehetősége lehetett, hogy a kolozsvári, akkor egyetlen romániai magyar egyetem, a Bolyai magyar tanszékére hívták meg tanítani (ott aztán tanársegédi beosztásban is maradt 12 éven át). Csakhogy akkorra – 1959 márciusára – nemcsak a magyar szakmai intézmények, köztük a tudományos élet korábbi fórumai váltak célpontjává és részben áldozataivá az ideológiai átalakításnak (akkori terminussal „racionalizálásnak”), hanem a tanszék is, amelyre immár oktatóként visszatért, a folyamatos politikai fenyegetettség és kiszolgáltatottság állapotában volt, az oktatói kar és a vezetőség is állandóan változott, a tanszék régi kézikönyvtára szétzilálódott, pótlására akkor nem volt kilátás. Az 1956-os magyarországi forradalmat Romániában is követő, megfélemlítő célú intézkedések közé tartozott az is, hogy a „közrend elleni szervezkedés vádjával” 1959 februárjában katonai törvényszék elé állították a tanszék két tanársegédét, majd egyiküket, Varró Jánost 16, másikat, Lakó Elemért 15 évnél kényszermunkára, többévi börtönbüntetésre a diákok közül Péterffy Irént, Vastag Lajost, Páll Lajost, Iamandi Emilt és Szilágyi Árpádot ítélték. Gyors ütemben zajlottak a Bolyai Egyetem és a Babeş Egyetem kormánypolitikai program szerinti egyesítésének eseményei. A tanszék nyelvész tanára, Szabédi László április 18-án az öngyilkosságba menekült, Dávid Gyula egyetemi aspiránst hét, Páskándi Géza egyetemi hallgatót hat év börtönre ítélték szintén koholt vádakkal már 1957 márciusában.

Ehhez az 1959-ben végveszélybe került tanszékhez bizonyult mégis hűségeseónek a középlaki asztalos irodalomszerető fia.

Illesse emlékét tisztelet.

EGYED EMESE

BENE ADRIÁN

csodaiszap

a pályaudvari szürkületben
eltűnő nők után nézve
eszembe jut felismernélek
a járásodról a tartásodról
ennyi év után messziről
megdobogtatnád a szívem
elakadna a lélegzetem
kitágulna a pupillám
vagy tennék pár tétova lépést
tévedésből mielőtt
telepakolhatod kérdőjelekkel
igen

így várom néha a véletlent
a csodával mit is kezdenék
leülednek mint az iszap
amit lemosott az eső megint
a hegyről az utcára és
cukormázként rámerevedik

minden hajlatra a bőrérzékelésre
minden gramm húsról a pihékre
kedvenc zenékre és zónákra
minden illatra ízre emlékszem
hangokra és szemek színére
kevésbé szép szavakra tervek
alig a saját hazugságokra
a nőkből akik kedvesek nekem

itt üldözik egymást ebben a versben
a pályaudvari szürkületben
a rámgondolásban az elolvadás
és az elromlás mintázataiban
szemek csillogása lágyan
az archoz érő tenyér melege

anatómiai titokkatalógus
a visszajáró lelkek sebeiről

a legjobbat akartam mindig
aztán az lett ami szokott
és félek nem csak ti
hiányoztok nekem
belétek rajzolódtem
száj sarkába homloktájjra
megbocsáthatatlanul
ahogy felismerni véltek
a tömegben egy kávézó
üvegfalán át egy koncerten
jobb esetben egyedül
néha valamelyikötökkel
a pályaudvari szürkületben
ahogy várom a véletlent
csodás hazugságok mintázataiban
eltűnő nők után nézve

▶ 14.

**így várom néha a véletlent
a csodával mit is kezdenék
leülednek mint az iszap
amit lemosott az eső megint**

▶ 14.

pillangóprés

életem szerelme mindig későn
érkezik foglalt nem ér rá
újratervezni a komfortzónáját
ikeásból marimekkomintává

je voudrais bien entendre ich würde
auch gerne des propositions concrètes

évődésnek indul vicces gifet
gejl emojikat küldünk most
te rajongsz én játszmozok
fejben is belátható táv lesz

ez is akadozva indul tömény
és nem lesz szép a vége se

romantikus átéléstől
duzzadó performativitás
áhitatból pornópromó

az előjáték kontingens
játszmák fogszabályozott
kényszere kaland helyett

szép ahogyan álnaivan
közeledünk felkészülünk
a pózmentes bizalomra

csábítás helyett gügyögés
játékon kívüli instant nirvána
pillangókból préselt unalom

zavar a betegséged idegesít
az is ha túl lazán veszed hogy
lógnak szárazak cserepesek

renyhék az eksztázisra a tagok
nem csillognak nem nedvesek
de most még istennő vagy
és én isten vagyok

három legfeljebb hat hónapig
mint a fóliából szippantott buborék
választhatunk a szétrobbanás és
a visszakétdimenziósodás között

a nájlomba csempészett feszültség
a szerelem a nyál a reménytelenség

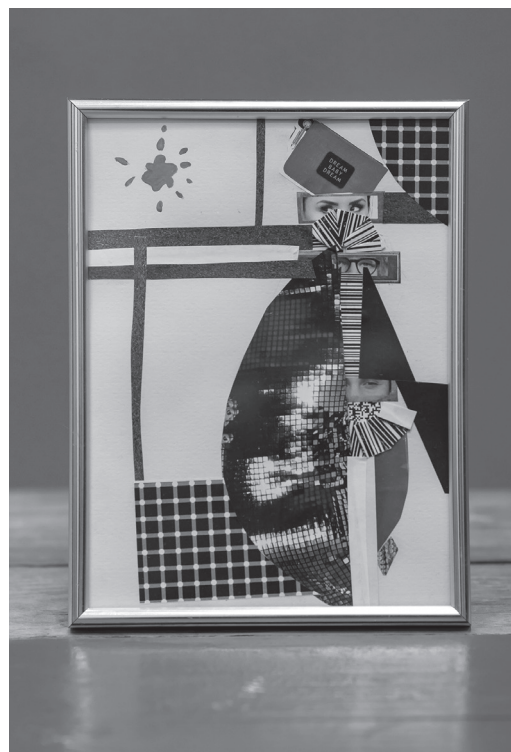
két hullám között össze kihagyásokban
tapadunk mint a máj és az epevezeték
az elkülönüléshez vezető pillanatnyiségben

levet eresztenek a hasban a pillangók
minden érintett helyén valaki más van

**családi traumáktól a méheden át
a megbolygatott bélrendszeredig
lassan mindent tudunk egymásról
tövíses titok szivárog belénk**

létezhetetlen

holttestnek olvastam a hostesst
egy hirdetésben
ma csak erről tudósítalak félek
túl kitakarózósra sikerült a tegnapi
a betegszórakoztató célhoz képest
és utólag zavarba jössz
ez a betegség nem is lehetne
visszagörgetsz nem is érted
hogyan lettek a hosszú beszélgetések
eleinte talán a morfium hatott
de nem így és nem ott akartál
csak a fájdalom és a bezártság
manipulál hogy vedd le és te hagyod
a páncél résein szellőzni a lelked
koravén koboldarcod mögött
fegyelmetlen álmok nedve
majd folytatjuk írtad utoljára
mikor jöttek átkötözni a sebed
azóta fegyelmezem magam
nem szabad nem jó baj lesz
napról napra majdnem sikerül
hogyan szó nélkül hagyjalak
néha nem tudok leállni mondd
este újra reszket az idő írunk
családi traumáktól a méheden át
a megbolygatott bélrendszeredig
lassan mindent tudunk egymásról
tövíses titok szivárog belénk
majd jelentkezz én meg jelentkezek
ilyen volt régen a szerelem mosolygok
misztikus nem szabad nem szabad
csak én ne tartsalak fel téged
most elköszönök lebontalak
mint fonnyadt ujjak barna sálat
kérelhetetlen cinizmussal boldogtalanul
kelta lidércek családfáját rajzolva reggelig
régie fényképek ismerős vonalaiból
az elvesztett lelkek falvédőjére
hogyan lehetne itt bárki ép kérde
összehúzd a csillagokat a hegeken
lassan szinte érzéki keménységgel
ahogyan egy aszteroida fordul távolodóban
a becsapódások emlékeitől szépen

föld alatt mozgó plakátokról hív magához az Isten

Egy könyvet lapozgatok egy régi játszótér padján ülve, valahol a Szigony utca körül. A csúszdacsonkok közepén ott sápadoznak a féknyomok, elkövetőik valószínűleg munkavállalók azóta már. Átellenben fiatal lányok a telefonjukról játszott zenével fedik el a lakótelepi intrikát. Egy közeli erkélyen szőnyeget porolnak vagy egy lovat vernek, nem tudom. Lapozom tovább a könyvem, amiben Marcus Aurelius elmélkedik többek közt arról, hogy milyen előnyökkel jár az egyén számára, ha választ magának egy szellemi vezetőt, egy mentort, ha úgy tetszik, és onnantól úgy cselekszik, mintha az mindig ott lenne vele.

Különösebb indok nélkül, szédülésig szívom a cigiket lent a Dunánál.

Ezeknek a hajóknak nincs nevük. A rájuk zenélni szerződött muzsikusknál nincs személyigazolvány, a legénység tagjai rangjelzéshez mérten szólítják egymást. Az épületek homlokára varrt betűszavakra alulról ömlik a fény, olcsó horrorsztorit mesélnek egy budapestnyi túrázónak.

Még elengedem ezt a pár kocogót, és úgy teszek, mintha hegedülnék a hidakon ritkuló autósforgalomnak. A műnek se melódiája, se címe nincs, csak ívesen rajzolt mozdulatai a levegőben.

A könyvet nagyapámtól kaptam. Azt írta az elejébe, kövessem névrokonom útmutatását, de azért kurvára gondoljam át, hogy mikor.

A könyvet minden évben végigolvasom. Most, tizensokadjára, már itt Londonban, egységesre nyírt fűvön, háton fekve, ha számít ez.

Kiköltöztettem magammal.

Már annyiszor láttam ezeket a szavakat, annyiszor éreztem magaménak néhányuk, vagy épp tagadtam meg létjogosultságát ugyanazoknak, hogy csak a szemem van a lapokon, és az olvasási-bambulás mágiájával az öregre emlékezem.

Az összefoglalhatatlanságára. Fegyelmzem magam, hogy a rágondolás ne zsibbadjon búcsúbeszédé, ahol sorba szedem jótetteit.

Barnasörszerű, karamellás nyák vonja be a parkot hirtelen. Észak-londoni rangadót nyerhetett az Arsenal. A zöldterület már melegít is, nem szívesen szedne össze sérüléseket, tudja, sok lesz az alattomos, szemét belépő.

És mert zajban, sötétben olvasást tettetni sem lehet, nekem is meg kell indulnom a földalattihoz.

Visszaintek egy győzelemtől ittas kis csoportnak. Még sosem láttam egyiküket sem. Egy csapat hittérítő ömlik rám a zebránál, azt mondják, míg zöldre vált, pont képesek megnyitni szívem a Teremtő felé. Kérik, hogy ha tehetem, hagyjak vacsoránál üresen neki egy széket, csak próbáljam ki, milyen érezni, hogy ott van.

Éppen most is ezt teszem – mondom, és ők nem hiszik, mert a brosrából nem kérek, és igazuk is van, hinni csak úgy nem is szabad bárkinek.

Talán a vércukrom lehet ez, ha leesik, minden kicsit élesebb – nyugtatom így magam a kontinensnehéz épületek közt. Lefelé menet még aprót kér tőlem egy jól öltözött fiú, a szemeiben üres fegyverraktárak.

A családi bejárón is csak éppen átérek. Én és a tömegközlekedők átlagsebessége két távoli rokon. De annyira távoli, aminek már a megnevezését sem tudod. Ki kell keresni *gyakorikérdéseken*. Kim nekem az anyám másodunokatestvérének a sógorának a húga. Senkim valószínűleg. Egy elhaladó autó maximum, a színét, ha képes vagyok felfogni.

Ráülök a könyvre, a farzsebemben van. Velem szemben gyönyörű nők ülnek, ránézhetetlenek. Itt persze térerőm sincs, a hirdetések bújom.

Alternatív tészta, mindenből, ami nem liszt. Csinálj nálunk weboldalt, ingyenes!

Na, meg egy kis cancer awareness, azt mondja:

Kettőnk közül az egyik rákban fog meghalni.

Kim nekem az anyám másodunokatestvérének a sógorának a húga. Senkim valószínűleg. Egy elhaladó autó maximum, a színét, ha képes vagyok felfogni.

HERBERT FRUZZINA

Jurij Gagarin

Van egy tolltartóm, űrhajós. Tegnap eldugták, valaki az osztályból, és mire visszakaptam, egy helyen lekopott róla a festék. Jobb felül, körülbelül egy centiméter nyolc milliméter, megmértem vonalzóval. A másik oldalát is lekaparom. Benne volt az összes ceruzám, sárga, narancs, piros, zöld, kék és a vonalzó. Meglett az összes, sárga, narancs, piros, zöld, kék és a vonalzó. De összekeveredett. Összekeveredett, mondtam anyának, összekeveredett az összes ceruzám és közben nagyon-nagyon dühös lettem, ökölbe szorítottam a kezem, benne az egyik ceruza, a kék, nem a piros, a piros jó helyen volt, és elképzelttem, hogy beleszűröm anya kezébe a ceruzát, a kéket, a kék ceruzát, pedig nem akartam, mert nem anyára voltam dühös, hanem a tolltartóra, mert összekeverte a ceruzáimat. Úgyhogy levegőt vettem, és elkezdtem számolni anya ujjait, megvolt mind a tíz, majd kigurult a számon, pedig nem akartam, de ez a név olyan gurulós, hogy Jurij Gagarin, kipattogott a fogaim közül, háromszor, mint a népmesében, hogy Jurij Gagarin, Jurij Gagarin, Jurij Gagarin. Utána jobb lett, ettől jobb szokott lenni, de még háromszor elmondtam, hogy Jurij Gagarin, biztos, ami biztos.

Van egy álmom, ezt még nem mondtam el anyának, hogy egymás után hegyezem a ceruzáimat. Úgy kezdődik, hogy hegyezni kezdem a pirosat, utána a sárgát és a zöldet, hogy ugyanakkorák legyenek. De a piros mindig kicsit rövidebb lesz, úgyhogy folytatom a sárgával, aztán az lesz rövidebb, utána vissza a piros, majd a zöldet is kihegyezem

...kipattogott a fogaim közül, háromszor, mint a népmesében, hogy Jurij Gagarin, Jurij Gagarin, Jurij Gagarin. Utána jobb lett, ettől jobb szokott lenni, de még háromszor elmondtam, hogy Jurij Gagarin, biztos, ami biztos.

egy kicsit, de hiába, valamelyik mindig egy kicsit rövidebb. Ilyenkor egész éjjel ceruzát hegyezek, mire felébredek, fájnak az ujjaim. Au, az ujjaim, kiáltom anyának, de ő nem tudja, mire gondolok, ez dühít, dühít nagyon. Megkérem, hogy mondja azon a megnyugtató hangján, hogy Jurij Gagarin, ilyenkor elég egyszer is, ha jó a hangsúly, ha úgy csúszik ki a száján, mint egy sikló, ilyenkor egyszer is elég, de anya nem akarja. Jurij Gagarin.

Azóta mindig nálam van a tolltartóm, a farzsebemben tartom, és a ceruzákra mágnest szereltem, pici mágnest, mint az űrhajósoknál, azóta szépen sorakoznak a tolltartómban. Mert ez az én tolltartóm, már az anyém, a tesómé volt régen, ő is űrhajós szeretett volna lenni eredetileg. Az űrhajósoknál nagyon sok a lista, nagyon sok listát kell átnézniük, például mielőtt lefekszenek, vagy mielőtt kimennek az űrbe. De én ezt akkor még nem tudtam, mert csak utána vettem át tőle az űrhajós-kodást, a tolltartójával együtt. Akkor még vonalzót sem hordtam magamnál. Pedig ha tudtam volna, akkor egészen biztosan megmértem a jeget, hogy hány centis, mielőtt Holdra lépünk, a befagyott Balatonra. De nem tudtam, hogy egy-, kettő-, három- vagy négycentis, és a tesóm ment előre, hogy kitűzze a zászlót a Holdra, hogy beleszúrja a jégbe a botot, amire kék zászlót tettünk. Lépeget előre, én akkor nem számoltam, de most tudom, hogy egy, kettő, három, négy lépést tett, mielőtt beszúrta, Jurij Gagarin, Jurij Gagarin, Jurij Gagarin. Reccsent a jég, egy elég nagyot, és onnantól a tesómból csak a sapka piros bojtja látszott ki, majd újra reccsent egyet a jég, és a két jégtábla találkozott a piros bojt fölött. Mielőtt valaki űrhajós lesz, elég sokáig víz alatt kell lennie, nyolc órát egész pontosan. A tesóm csak tizenhét percet volt, de űruha nélkül, én pedig csak huszonöt képzeletbeli lélegzetvétel tudom visszatartani a lélegzetem. Anya nem szeretné, hogy űrhajós legyek, nem akarja mondani, hogy Jurij Gagarin, és azt sem szereti, ha lefekvés előtt a bárányokat számolom. Pedig azokat mások is szokták, ezért mondtam neki, hogy a bárányokat számolom, és nem azt, hogy minden este tizenhét percig vonalzóval mérem a Balaton jegét, és minden centiméter után háromszor elmondom csendben, csukott szemmel, hogy Jurij Gagarin, Jurij Gagarin, Jurij Gagarin.

ASBÓTH BENCE

gardénia

az asztalnál ültünk és néztem ahogy
csikorgatja a hátsó fogait a fogait
amit a szóbeszéd csak őrlőfogaknak nevez
bámult bámult és csak csikorgott mint
kenetlen zsanér a fürdőszoba ajtaján

evés után kitapogatta a tányért
és alaposan elnyalta azt
– hangsúly az alaposon van –
ez nála zsigerből jött mármint a tisztaság

a házban vézna folyosók
sötét keskeny átjárók és mindig tisztára
nyalt behozott sártól és elhullott
hajszálaktól mentes hideg csempe
ez megmaradt benne az alaposság
fülzúgás után megfájdult a szeme
eddig csak a halántéklebennyel játszott
most stílust váltott és úgy gondolta kitolja
szemét az arcüregéből

növekedésnek indult

egy tökéletesen elültetett gardénia
minden szükségének kielégítése után
akár 90-120 cm-re is képes megnőni

azt megelőzően hogy bármi baja lett volna
azelőtt hogy pókok szőttek volna hálót a fülében
azelőtt hogy kikaparta volna a szemeit
ami nem baj mert szerinte amúgy is kiestek volna
elmesélte nekem csak nekem
hogyan egyszer végbélbemetszés után
benyúlt a csirkébe megragadta a nyelőcsövet
a hárttyákat feltépvé kihúzta a bélrendszert és
a belsősegeket viszont a kést amivel a
segédbemetszést végezte nem mosta el
így nagyapám ételmérgezésben meghalt
azután kezdődött minden

március van
ahogy felnézek nyugton van éppen
bögréből issza vakon a vasas csapvizet
megcsillan gyulladtmeleg bőrén a nap
árnyékot vet hordószerű gyötört teste

és csak csikorgatja a hátsó fogait
kopik csikorgatja
kopik kopik porlad a teste
szépen lassan kopik
porlad
kopik
el

**a házban vézna folyosók
sötét keskeny átjárók és mindig tisztára
nyalt behozott sártól és elhullott
hajszálaktól mentes hideg csempe
ez megmaradt benne az alaposság**

Bene Adrián 1977-ben született Pécsen, jelenleg is itt él. Költő, szerkesztő, kritikus. Versei eddig többek között a *Pannon Tükörben*, a *Spanyolnáthában* és a *Szöveten* jelentek meg. A *Holdkatlan* szerkesztője.

Kiszely Márk (1991, Debrecen) zenészként végzett az MZTSz Kőbányai Zenei Stúdióban. Jelenleg Londonban él, prózákat ír. Korábbi szövegeit a *Telex*, az *Irodalmi Szemle* és a *SZIFonline* közölte.

Herbert Fruzsina 1989-ben született Budapesten. Politológia és filozófia szakot végzett Németországban, jelenleg Bécsben él, a civil szférában dolgozik. Novelláit közölte az *Apokrif*, a *Kalligram* és a *Új Forrás Online*.

Asbóth Bence 1999-ben született Debrecenben. Verseit az *Irodalmi Szemle*, a *Tiszatáj Online*, a *SZIFonline* és a *Nincs Online* közölte.

SZERZŐINK
FIGYELMÉBE:

Cervantes, a Búsképű Lovag

Cervantes le akar nyugózni, és le is nyugóz. Úgy csal lépre, hogy amennyire lehet, ragaszkodik a valósághoz, de persze tudja, hogy nem lehet, mert a valóság rágós és emészthetetlen. „A költött történetek akkor jók és érdekesek – írja –, ha valóság vagy valószínűség van bennük; az igazi történetek pedig annál jobbakkal, minél igazabbakkal.”

Az egyik legpontosabb író. A *Don Quijote* első kötetének hatodik fejezetében két barátja, a pap és a borbély szigorú vizsgálatot tart a lovag könyvtárában: az ablakon át a baromfiudvar tyúkszaros földjére szórják az ostobának és fércműnek ítélt lovagregényeket. Kíméletlen kritikusai a műveknek, magasról tesznek a tudomány meg a hivatalos műbírálat szempontjaira, őket kizárólag az olvasmányosság és a hitelesség érdekli. Kevés műnek kegyelmeznek, amilyen például Tirante lovag küzdelmeinek története, a *fehér Tirante*. De vajon miben jobb ez a többinél? Cervantes a tisztelendő úr szájába adja a magyarázatot: „Mondhatom, kedves komámuram, ami a stílust illeti, nem lehet ennél jobb könyv a világon; ebben a lovagok esznek is, alusznak is, ágyban hálnak meg, s haláluk előtt végrendeletet is tesznek, s más egyéb is történik, ami különben az effajta könyvekből rendszeren hiányzik.”

A valóság és a fikció ugyanúgy keveredik, úgy értem, hasonlóan szeszélyesen, vagy inkább kiszámíthatatlanságában is kiszámíthatóan, mint majd Proustnál, Joyce-nál, Krúdynál. Az első kötet utolsó fejezetét például azzal zárja, hogy amikor a krónikás már letett róla, hogy folytassa művét, hiszen minden kutatása kudarcba fulladt, mert a búsképű lovag újabb kalandjairól semmiféle sikert nem tudott megírni, akkor a jó szerencse elébe sodor egy vén zaragozai orvost, aki beszámol róla, hogy egy ódon remetelak újjáépítésekor ólomszelencére bukkant, melyben molyrágta pergamenek lapultak, s azokra gót betűkkel a manchai lovag utolsó tetteit rótták fel a tudósok. Az irományok szerzői olyan híres akadémikusok, mint el Monicongo (Macskamajom), del Paniaguado (Háziszolga), del Caprichoso (Szeszélyes), del Burlador (Tréfás) vagy del Cachidiablo (Ördögös). „A szerző ama roppant fáradsága fejében, hogy La Mancha minden levéltárát összevissza kellett kutatnia, míg napvilágra hozhatta e történetet, nem is kér olvasóitól egyéb jutalmat, csak hogy higgyenek neki annyira, ahogy az okos emberek a lovagregényeknek hisznek, melyeket oly nagyra becsül a világ.” Vagyis: mulassatok jól, de ne higgyétek egy szavamat sem. A család szerző ezúttal is lépre csal: ugyanis az ódon szelencék története igaz.

Mostanában, amikor új népvándorlás zajlik, muszlimok tíz- és százazrei özönlenek Európába, amikor az öregnek mondott kontinensen a kereszténység haldokolni látszik, most talán különösen is érdekes lehet a hajdani történet. Hispániában az arab hódoltság 1492-ben véget ér, a Katolikus Királyok – Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd – visszahódítják Granadát, a nyolcszáz éves ibériai mór uralom legutolsó bástyáját. A reconquista a kereszt diadala is. Győzelmi mámorban úszik a félsziget. Relikviává lesznek a zászlók, melyek először tüzetek ki az iszlám jelképének tekintett Alhambra bástyáira. Csodálatos templomok százai, szédítő nagyságú székesegyházak tucatjai emelkednek a diadal és dicsőség mámorában. Egyszerre keresztény és egyszerre spanyol triumfus ez. Nem csak a keresztények győztek – spanyolok győztek az arabok felett.

Nyomorog, éheznek, kilincsel, színházak körül ólálkodik, megházasodik, elhagyja a feleségét, elszegődik adószedőnek, még börtönben is gubbaszt – de ír.

RÁOLVASÁS

A világtörténet első nagy spanyol győzelme ez. Talán nem is lesz soha többé ilyen: minden későbbi siker, minden dicsőség innen ered. Szent ereklyékként őriztetnek a Granada mecseteiben először celebrált misék serlegei – futnak az arabok és a zsidók, megszületett a modern, hatalmas Spanyolország.

Közel száz év telik el, amikor 1588-ban Granadában elbontják a mórok régi mecsetjét, és a keresztény székesegyház alapozásán dolgozó munkások ólomládák lelnek a föld alatt. Bennük gót betűkkel, három nyelven – latinul, spanyolul és arabul – írt pergamenek.

Nem roskatag remetekunyhó – ahogy az állítólagos vén zaragozai orvos mondja –, hanem a granadai nagymecset. Nem holmi szelencék, hanem vasalt ólomládák. És ami a legfontosabb, nem molyrágta papirosok, melyeken a la manchai lovag utolsó tettei sorakoznak, hanem olyan iratok, melyeken a mohamedán-keresztény szinkretizmus egyik grandiózus kísérlete tárul az ámuldozó teológusok szeme elé. Vagyis igaz, és mégsem az.

1588-ban Cervantes elmúlt negyvenéves, túl van a híres lepantói tengeri ütközeten, melyben muskotélyosként, azaz muskétásként vett részt, ahogy mondani szokták, oroszlánként harcolt, bal karját kis híján elveszítette, kitüntették, hazafelé algíri kalózok foglalták el a hajóját. Túl van az öt éves rabságon, vakmerő szökési kísérleteken – és most otthon ír. Még nem a búsképű történetét írja, azt – úgy gyanítjuk – majd csak tíz év múlva, 1598-ban kezdi el. Novelákat ír. Nyomorog, éheznek, kilincsel, színházak körül ólálkodik, megházasodik, elhagyja a feleségét, elszegődik adószedőnek, még börtönben is gubbaszt – de ír. És a *Példás elbeszélések* novellái már sejtetik a nagy író.

Úgy tűnt, hogy az 1588-ban Granadában talált ólomládák szövegeinek szerzői – hatalmas meglepetésre (és megrökönyödésre) – Szent Jakab legközelebbi társai, vagyis Hispánia keresztény térítői voltak: Cecilio, Granada első püspöke, valamint Thesiphone és Indalecio. Csakhogy a granadai ólomládák könyvei szerint a Jakabbal együtt érkező nagy hittérítők maguk is Keletről jöttek, és valójában arabok voltak: Ceciliót a megkeresztelése előtt Ibn al-Radinak, Indaleciót pedig Ibn al-Mogueirának, Thesiphonét Ibn Athasnak hívták. Ezek szerint Szent Jakab, aki később majd egész Spanyolhon védőszentje lesz – arab társakkal vette magát körül.

Santiago, a „mörölő” keresztény arabokkal érkezett volna? Lehetetlen!

A pergamenek körül ádáz vita kerekedett. Granada püspöke hinni akart a dologban, tájékoztatta II. Fülöpöt és V. Sixtus pápát; szerette volna, ha a szentatya hitelesnek nyilvánítja az „ősi” irományokat. Hogy kiknek állhatott érdekében a hamisítás? Nyilvánvaló: a keresztény hitre tért araboknak, a moriszokknak, akikben nem bíztak az igazi keresztények, és akiket üldözött az éber és gyanakvó inkvizíció. Ily módon próbálták volna bizonyítani, hogy hűségesebb keresztények alattvalók, hiszen elődeik már Hispánia krisztianizálásából is kivették a részüket. Sokan kikelték a granadai pergamenek hitelessége ellen, a maga módján Cervantes is, aki az ólomládák történetét – korának ezernyi más kisebb-nagyobb eseményéhez hasonlóan –, karikírozva ugyan, de felismerhetően beleírta nagy művébe is. Gúnyolódik, túloz, nevetet, de mindig szeret és megbocsát. Ez is a varázs része. Tudja – egy másik munkájában írja is –, hogy sosem az embereket kell hibáztatni, ha érdeklődést mutatnak mindenféle ostobaság iránt, hanem azokat, akik az ostobaságokat feltalálják nekik.

El Caballero de la Triste Figura – a szomorú megjelenésű, szomorú alkatú, szomorú habitusú lovag.

Az első kötet 19. fejezetében Don Quijote éjnek évadján szétkerget egy kísérteties fáklós menetet, és azon az éjjelen nevezi őt Sancho Búsképű Lovagnak, majd amikor ura megkérdezi, miért hívja így, azt feleli: „kegyelmed igazán oly bús képet vágott, hogy annál szomorúbbat soha életemben nem láttam...”

Don Quijote – és vele Cervantes (miként kortársai, a spanyol uralom ellen harcoló németalföldi „koldusok”) – büszkén vállalja a ráaggatott gúnynevet (egy olyan világban, ahol lovagtársai ilyesféle pompázatos nevekkkel büszkélkednek: Úrhölgyek lovagja, Griff lovag, Lángkardú lovag, Unikornis, Főnix lovagja, Halál lovagja). „S hogy ez a név annál illendőbb legyen hozzám, mihelyt alkalmam lesz rá, pajzsomra azonnal egy igen bús alakot festetek.” Én pedig,

négyszáz évvel későbbi olvasó, érzem az író lendületét, ahogy élvezi az írást, viszi a lendület, a lelkesedés, ahogy a hű Sanchóval ezt mondatja: „Az éhség és zápfoghiány oly szomorú képűvé teszi, hogy amint már említettem, arra a festett bús alakra igazán nincs semmi szüksége.”

Ezt csodálom benne a legjobban. Hogy oldalról oldalra újra és újra érzem őt, az író, ahogy töpreng, meg-megtorpan, aztán megint magával ragadja, sodorja a saját története, és magával ragad engem is, aztán révülten felpillantok, és lám – ott vagyok mellette. Cervantes mellett. Az író mellett. Padon, lócán vagy a padlón gubbasztok – nem érdekel, hogy Granadában, Sevilában vagy Toledóban vagyunk-e, Valladolidban vagy Madridban, sőt akár egy dohos tömlőben valamelyik Argamasillában – a lényeg az, hogy ott vagyok mellette, a közvetlen közelében. Akár meg is érinthetném. (Különbön Argamasilla fontos hely, tökmindegy, hogy *de Alba* vagy *de Calatrava*, mert – ha hiszünk a legendának – ott keletkeztek a *Don Quijote* első fejezetei. Erre persze mérget nem vennék, ám az tény, hogy a regény első kötetének utolsó fejezetében emlegetett híres-neves tudósok, a Macskamajom, az Ördögös meg a többi – a család szerző szerint – mindannyian argamasillai akadémikusok voltak.) De vissza a granadai ház *carmen*jébe vagy az argamasillai cella öreg lócájára. Don Miguel töprenkedik, előtte papír, füle mögött a toll, könyöke az íróasztalon, álla a tenyerébe hajtva... A látvány otthonossága, ne kérdezzék, miért, arra emlékeztet, ahogy Pier Paolo Pasolini a saját filmjében, a *Canterbury mesék*ben Chaucerként dolgozik, néha elégedetten hátradől a székében, feldobja sarkát az írópultra, kajánul vigyorog, és a lúdtollal az orrát piszkálja.

Annyi mindent szeretek ebben az íróban és ebben a regényben, annyi minden elkápráztat, lenyűgöz vagy elgondolkodtat, a legmeglepőbb számomra mégis ez a közelség. Vele otthon vagyok, ami képzelenség, mégis igaz. Olyan keveseknél érzek hasonlót, Petroniusnál vagy Lukianosznál, Borgesnél, Camus-nél, Krúdy is ilyen (annak ellenére, hogy tőle nem távolít el néhány ezer kilométer vagy pár évszázad). Kundera a talányosságot említi, a prózaiságot, hogy Cervantes nem olyanoknak írja le a hőseit, amilyeneknek lenniük kéne, hanem olyanoknak, amilyenek. Hogy a szerelem nem fennkölt, a megrendítő nem ünnepélyes. Említi a humort, meg azt, hogy az író

szisztematikusan kerüli az akkoriban szokványost, és emiatt minden a visszájára fordul, semmi sem az, aminek látszik: „semmi sem bizonyos itt, minden csak rejtelem és káprázat, mindennek valami bizonytalan, homályos jelentése van”. Minden kétértelmű. Kezdjük azon, hogy nem is Cervantes a szerző – „én, habár atyának látszom, Don Quijotének csupán mostohaatyja vagyok” –, hanem a mór Cide Hamete Benengeli. Akinek írására megint csak különös helyszínen és véletlenül bukkan rá Cervantes. Az első kötet IX. fejezetében írja: „Amint egyszer Toledóban az Alcanán lődörögtem, fiatal siheder lépett egy selyemkereskedőhöz, s holmi régi papírokat és iratcsomókat kínált neki.”

De mi is volt az a híres toledói *Alcaná*?

Piaci negyed. Utcák, sikátorok, gótikus vásárcsarnokkal és aprócska boltok regimentjével. Itt, a Tajo folyó patkójában, a mai székesegyház alatt terült el hajdan a hegy-völgyes Toledo egyik jude-ríája, az úgynevezett kisebb zsidó negyed, aztán a mór időkben a főmeccset körüli *alcaicería* (*al-kajszarija*), az árkádós bazar. Cervantes korában is sűrű városrész ez, valóságos labirintus, tele erőszakos koldusokkal, sunyi tolvajokkal, harsány árusokkal és olyan nyüzsgéssel, hogy olykor lépni alig lehet. Van itt minden, finom szövetek, drága selymek és ékszerek, kendők, táskák, ruhák, szőnyegek. Fegyver- és páncélkovácsok, lakatosok, ötvösök, réz-, arany- és ezüstművesek. Tolmácsok, írnokok, pénzváltók, és persze könyvesek.

Don Miguel itt tekereg, és miért ne képzelhetnénk el, hogy éppen a közeli Szent Tamás-templomból jön? Kíváncsi volt egy festményre, a témája Orgaz gróf temetése, és a híres krétaí görög, El Greco festette pár éve, azóta sokan járnak a csodájára a Santo Tomás Fogantatás-kápolnájában. Don Miguel a festő tehetségétől felvillanyozódva ballag, és mivel szenvedélyes olvasó – állítja önmagáról –, aki még az utcán heverő papirosokért is kész lehajolni, természetesen lecsap a rejtélyes holmira. Mivel nem tud arabul, nyomban fülön csíp egy ott ólálkodó moriszkót (kikeresztelkedett, ámde arab érzelmű és kultúrájú mór), és beleolvastat vele a szövegbe. A moriszkó taláalomra felnyitja a lapokat, olvas, majd felnevet. Min derülsz, kérdezi Cervantes, mire a keresztény mór felolvassa azt a mondatot, mely – ha hiszünk az olvasót állandóan tévútra csaló, tükörjátékokat játszó, „lebegtető” írónak – az első mondat, amit Cervantes megismert a nemes lovag, *Don Quijote de la Mancha* csodálatos történetéből. Ez a mondat így hangzik: „Dulcinea del Tobosónak, kiről e történetben annyiszor van szó, ügyesebb keze volt a disznóhús beszósására, mint bármelyik asszonynak egész La Manchában.” Don Miguel rögtön megalkuszik a mórral, aki fél mázsa mazsola és két véka búza fejében másfél hónap alatt lefordítja neki a művet, melynek címe: „*Don Quijote de la Mancha története*; írta Cide Hamete Benengeli arab történetíró”.

Vajon milyen ember lehetett Don Miguel de Cervantes Saavedra? Hogy nézett ki? Milyen volt a járása, a nézése? Hogy nevetett? Mekegett, nyiszogott, hahotázott? Különc volt? Jó társalgó, éles elméjű, felvágott nyelvű, szurkálódós? Vagy hallgatag, magának való, aki a derűt és szarkazmust a papirosnak tartogatta? Úgy képelem, olyan volt, amilyen ismerőse mindannyiunknak van. A különös, aki mindig meglep, zavarba hoz. Akivel nem biztos, hogy jól érezzük magunkat, nem biztos, hogy vágyunk a társaságára, de szívesen emlegetjük őt barátok közt mint magányos csavargót, ködlövagot, különcöt, eredeti figurát, aki valahogy mindent másképp lát, másfelől közelít meg.

Borges azt mondja, a józan ésszel felfoghatatlan, titokzatos írók közé tartozik, akiknek a művei tele vannak hibával, logikátlansággal, szabálytalansággal, felesleggel és hiátussal, szövegük mégis roppant hatással van ránk, ki tudja, miért. Ugyancsak ő állítja azt is, hogy a *Don Quijote* az európai irodalom első és legbensőbb jellem-története. Cervantesben, mint Stevenson halhatatlan doktor Jekylljében, „legalább két ember lakozott: a harcedzett veterán, vagy könnyebb kifejezéssel a *miles gloriosus*, a hagymázás álmok olvasója és élvezője, és az a megértő, elnéző, ironikus, jóindulatú férfi, akit Groussac – bár nem szerette – képes volt Montaigne-hez hasonlítani.” Goethe lelkesedik, kincsestárnak nevezi a *Példás elbeszélések* gyűjteményét. Thomas Mann a második világháború idején, a világégés közepén, amikor gondolkodó ember nem töprenghet más, mint az emberi civilizáció, a bukás és haladás nagy kérdésein, egy hosszú hajóútjára a *Don Quijotét* csomagolja el az utazóládájába, feltételezhetően nem azért, hogy könnyed szórakozást keressen benne. Márai Sándor azt mondja, Cervantes maga Don Quijote, a „józan tébolyult”, aki ugyan nem „eredményes”, mégis „győztes”. Cervantes tizenkét fennmaradt dedikálását neves grafológusok elemezték, akik egybehangzóan állítják, hogy az író szenvedélyes, impulzív, intelligens, éles elméjű ember volt, aki gyűlölte a lelketlen rutint és a merev szabályokat. Érzelmes idealista, aki ▶ 20.

► 19. igyekezett megőrizni elméje tisztaságát és a hidegvérét, kereste a közös nevezőt, de ha nem lelte, akkor kirohant a világ ellen. „Ha nem cselekedhetett, ha tétlenségre ítélték – írja az egyik lélekébűvár –, akkor nem nyughatott, megkereste a maga útját, mindenképpen elindult valamerre.” Számos portréja létezik, nem egy még életében keletkezett, a szakértők mégis vitatkoznak rajta, hogy valamelyik hitelesnek tekinthető-e. Ő maga így írja le önmagát (a *Példás elbeszélések* előszavában): „Akit itt láttok, hosszúkás arccal, gesztenyeszínű hajjal, sima és nyílt homlokkal, élénk szemmel, görbe, bár arányos orral, ezüstös szakállal – húsz évvel ezelőtt arany volt –, nagy bajusszal, kicsiny szájjal, fogatlanul – mert már csak hat foga van, és azok is rossz állapotban, szerteszét dobálva, semmi kapcsolatban egymással –, közepes, nem túl nagy és nem is kicsi termettel, inkább fehér, mint sötétes arcszínnel, kissé hajlott vállal és nem nagyon fúrge lábbal (...) Neve Miguel de Cervantes Saavedra; sok éven át katona volt, hatodfél esztendőn keresztül pedig hadifogoly, megtanulta hát, hogy a balsorsot türelemmel kell viselnünk. A lepantói tengeri csatában egy puskaölvés következtében elvesztette a bal karját és ezt a sebet, ha csúf is, szépnek tartja, mert a legemlékezetesebb és legnagyobb alkalommal szerezte, melyet az elmúlt századok láttak és a következők látni fognak; akkor, amikor a boldog emlékezetű V. Károly, a harci villám fiának győzedelmes lofogója alatt küzdött.”

A „harci villám fia” izgalmas mellékszál. Don Juan de Austriáról van szó, a kecses mozgású, kedves és szellemes vezérről, aki az „utolsó lovag”, V. Károly fattya. Az ő vezérletével győzött a keresztény flotta a török hajóhad fölött, megállítva végre a muzulmánok két évszázada tartó tengeri előnyomulását. Az elragadóan fiatal Don Juan az előző évben, 1570-ben még Andalúziában harcolt, ő verte le a Granada környékén és a Sierra Nevada 3500 méter magas, zord hegyei közt, az Alpujarras vidékén élő moriszkók három éve tartó lázadását. (A moriszkókat az inkvizíció éppoly kegyetlenül üldözte, mint át nem tért társaikat. Cervantes egyik novellájában a valladolidi Feltámadás-kórház kutyája így beszél a moriszkókról: „Csoda, ha annyi sok közt egy is akad, aki igazán hisz a szent keresztény törvényekben...”) Lepanto nagy diadal volt, elesett a török admirális, Lala Musztafa pasa, elesett az egyiptomi basa, a kétszázötven török hajó felét elsüllyesztették, a többi elfogták, csak Ali-el-Uludzsi (Hitehagyott Ali vagy más néven a „Skorbutos”) algíri kalózvezér negyven *chebeckje* (latinvitórlázzal is felszerelt, különösen gyors evezős gályája) menekült meg. (Különben ez a híres kalóz, az algíri beglerbég, Hitehagyott Ali volt az egyik felbujtója és pénzelője az alpujarrasi fölkelésnek.) És ami nekünk különösen fontos: Lepantónál kiszabadítottak több mint tízezer keresztény gályarabot, akik közt rengeteg egri, szigetvári és a magyar végek más erősségeinek ostromakor fogságba esett magyar vitéz is volt.

A mellékszál mellékszála is milyen izgalmas! (Nem hiába írja Melville a *Billy Budd* történetében, hogy a kitérő irodalmi bűn, és mint minden bűn, gyönyörrel kecsegtet.) A magyar végek. A három részre szagatott magyar haza. Generációkon át front, ahol nincsen béke, nap nap után cseberszám ömlik a vér, ahol két nagyhatalom egyszerre rabol és gyilkol, szedi az adót, hajtja vérpadra vagy rabszolgaságba a népet. Ahol a minden reggeli ébredés – a pór kunyhójában, a végvárok szalmával felszórt pádimentumán és a várkastélyok baldachinos ágyaiban is – egy-egy újabb alkalom a *Moirával*, az elkerülhetetlen végzettel való szembenézésre. Itt nagyobb és erősebb a hit, de nagyobbak a végletek, súlyosabbak a bűnök is. 1566-ban Zrínyi levágott fejét a budai pasa elrémsztésül elküldette Miksa császárnak, aki ugyan rettegett az immáron Bécsset fenyegető töröktől, mégis örült, mert gyűlölte a szigeti hőst. Öt évvel később, Lepantónál Don Juan de Austria tűzeti karóra a török hajóhad admirálisának, Lala Musztafának a fejét, majd a közelgő vihar elől kikötőbe vontatván a sérült hajókat, sietősen tér be az útjába kerülő első templomba, hogy hálatelt, gyermeki szívvel rebejjen köszönetet a győzelemért Szűz Máriának. Lám, nem is olyan különös, hogy

1571-ben ott, a Jón-tengeren, a Pátrai-öböl torkolatánál együtt harcol Don Miguel és a török gályák evezőpadjaihoz láncolt egykori szolnoki, egri, gyulai vitézek? (Akik fellázadnak, letörök lábukról a vasat, és felcsörtetnek a hajók bűzös gyomrából a fedélzetre, hogy vízbe szórják a török pattantyúsokat.)

Cervantes (*El Manco de Lepanto*, Lepanto rokkantja, félkarúja) joggal büszke, hiszen nemcsak a világra szóló diadalból vette ki a részét, hanem utána is ott szolgált Don Juan de Austria korfui, tuniszi és más hadjárataiban. Egészen addig, míg 1575 szeptemberében el nem érkezett ama szomorú *Nap*, mely nem hozott neki szerencsét (El Solnak hívták a hajót, melyen – zsebében a Don Juantól és Sessa hercegétől kapott ajánlólevéllel – Nápoly kikötőjéből hazaindult): gályáját a katalán partok közelében, Cadaquésnél elfoglalták a hitehagyott görög, a Nyomorék csúfnevet viselő Dalí Mamí berber korzárjai.

Don Miguelt nem törik meg a kalózok rabságában töltött évek, és nem keseredik meg a szabadulás utáni évtizedekben sem, amikor elhanyagolják, érdemeit semmibe veszik, és a magánélete sem alakul szerencsésen. (Lábass Endre szöveges *Cabinets of curiosities*-ében, az *Árnyékkereskedő* első kötetében bóklászva botlok bele Tobias George Smollett skót hadihajóorvos és hajóskapitány történetébe. Emberünk sűrű életet élt, egyebek közt nemzetközi híró tengerészhorror-regények szerzője volt. 1755-ben adta ki saját Cervantes-életrajzát, és ebben azt írja, hogy a *Don Quijote* szerzője Spanyolhon dicsősége, hisz csodálatra méltó gényűsége és hősi lelke hazája becsületét növeli, ám az ország szégyene is, mert nyomorban kellett leélnie öreg éveit.) Mintha minden megpróbáltatás megértőbbé és türelmesebbé tenné. Jozsif Brodskij jut eszembe, aki azt írja, hogy úgy hiszi, az az ember, aki olvasott Dickenst, nehezebben öl meg egy másik embert, mint aki nem olvasott Dickenst. Cervantes pedig azt állítja – és ismét a *Példás elbeszélések* bevezetőjéből idézek –, hogy tisztességes és kellemes szórakozást kínál, ami inkább használ, mint árt. „Kimondom kereken: ha valamilyen módon rájönnek, hogy ezeknek az elbeszéléseknek az olvasása bárkit rossz gondolatokra vagy szándékokra bírhat, inkább levágnám a kezét, amely megírta, mint hogy napvilágra hozzam őket.”

Don Miguelt nem törik meg a kalózok rabságában töltött évek, és nem keseredik meg a szabadulás utáni évtizedekben sem.

Mit adtál

Mit adtál nekem életem
csecsemőkori árvaságom
ma is rám rivall
s domboldalnak ütődő
nap fájdalma
élősködik bennem
a rút szegénység
fenyőtobozos lángjában
ma is lúdbőrös kisleány
képzem magam
kicserepedett ajkamon
az éhség morzsája billeg
s álmaim olyan zavarosak
mint kiszivattyúzott tó
lucsok-iszapja

akár jean-paul sartre
rigmusokat írok a szavakról
de az emberek árnyékában
tök üres marad szavaim szatyra
jó Anyám gürcölés közben
próbálta elmagyarázni
az élet fortélyait
de használati utasítást
semmihez se adott
ezért folyton-folyvást
kéménybe szorult fejjel
ébredtem pitymallatkor
félénkségem varangyos békáit
ma se tudom lerázni magamról
tűzrölpattant menyecskeké
és mellesedő serdülő lányok előtt
pirosposzsgás arccal topogok

a rettegés hullámvasútján
rühes kutyaként szaladok magamtól
s mint Don Quijote
lerobbant szélmalomokkal hadakozom
testem akár a sündisznóé
éles tövisekkel van tele
s a csókok mézédese íze
lekopott petyhüdt ajkamról
veszettül beszorulva
az öregség csigaházába
egyedül az életben
fog még száguldozni versem
ha élek benn
a versben

**a rettegés hullámvasútján
rühes kutyaként szaladok magamtól
s mint Don Quijote
lerobbant szélmalomokkal hadakozom**

Azon a délután

vihar volt a nyári kertben,
a koncert megszakadt,
arcod üresre mosta
a felhőszakadás,
mosolyod csatakos lett;
amerre menekültünk,
kiskiklott szólamok
sodródta a szélben,
csupasz kottasorok
meredtek az égnek,
mint térből kizökkent
párhuzamos sínek,
a légörvényben
szélkakast játszott
egy violinkulcs,
s csak én tudtam,
hogy a szanaszét heverő
néma b-ék s kereszttek
a kölcsönvett bizalom
kallódó törmelékei.

Nem,

nem akarlak kimondani,
gomolyogj bennem,
mint ősmassza,
lűktest ereimben,
oldódj nedveimben,
emésztődj csendé,
bélelj gyanútlan
öntudatlansággal;

Nem,
nem akarlak megnevezni,
mert ha megtenném,
felöklendeznék, mint
gyermekait Kronosz,
s előre tudom,
hálátlan lennél,
rögtön megtagadnál,
pimaszul átvernél:
kiköpnéd titkon
a büntudatot,
melyet naponta
kanalas gyógyszerként
táplálnék beléd.

Hol vagy, Uram?

Szólít keresztves vitézéd!

Régóta nem láttuk egymást,
azóta felment az olaj ára.
Emlékszel? Jeruzsálemben
találkoztunk utoljára,
baromi rossz bőrben voltál,
ormótlan kereszt a válladon,
nagyon drukkoltam neked,
hogy megúszd szárazon.

Később is megtettem mindent,
amit csak lehetett érted,
háborúztam lándzsával, karddal,
zászlómra festettem képed,
térítettem tűzzel-vassal,
naponta korbácsoltam testem,
hogy enyhítsem szenvedésed.

Ugye, már érted,
miért kell sürgősen beszélnünk?
Kétezer éve szolgállok,
lenne néhány kérdésem.

Sehogyssem fér a fejembe,
miért fordultál ellenem?
Miért vegyülsz azokkal,
kiknek nem jár védelem?
Miért állsz helyettük a máglyán?
Miért fekszel börtönpriccsen
tántoríthatatlanul, árván?
Miért vagy mindig lőtávolságban,
gázkamrában, fogolytáborban?
Hogy kerül vérpadra a fejed?
Miért kell folyton elvérezned,
ha az Atya jobbán a helyed?

A pénz beszél, a kutya magánvállalkozást indít

2022 őszétől hemzsegték a celebek, YouTube-erek és humoristák által koordinált vígjátékok a romániai moziban: ezek közül kettő, a *Teambuilding* és a *Mirciulică* nézettségi rekordot döntött,¹ népszerűségüket tovább fokozta, hogy bekerültek a Netflix hazai kínálatába. Megvalósításukat tekintve nem is lehetnének egymástól különbözőbbek, előbbi az amerikai vígjátékformátumot igazítja a romániai nézőközönség igényeihez, utóbbi az interneten domináló vázlatos rövidjelenetek (comedy sketchek) humorából építkezik. Mindezek mellett van valami hasonló abban, ahogy a romániai mentalitást és a társadalomkritika fogalmát értelmezik (különösen a kisember és a hatalom szembenállását).

A *Teambuilding* Matei Dima és Alex Coteț újabb közönségsikerre ítélt projektje a 2020-as *Miami Bici* után, de Cristina Jacob *Oh, Ramona*-ja is azt bizonyította, mennyire vevő az efféle humorra a romániai néző. Leginkább a szereplők jellemzésén érződik nyugati hatás, de a cselekmény sem túl komplex: egy kizsákmányoló kölcsönkövetítő multicég call center-alkalmazottai meg kell nyerjék a cég csapatjátékát, hogy bebizonyítsák, szükség van rájuk. A csoport élén a munkamániás Emil (Matei Dima), mögötte a kitalált kitaláltjai, akik bár alpáriak és lusták, mégis szerethetően „descurcăretek”, hisz Románia a talpraesetteké. A többi szereplő sematikus Másik; ilyen a talpnyaló HR-es, a flegma főnök vagy a többi versenyző: a craioviaiak részegen hóbörgő focidrukkerek, a moldvaiak szexi nők (igen, ennyi a vicc), az igazi közellenség pedig a sznob, álszent, magyar akcentussal beszélő – úgymond „lassabb”² – erdélyi csapat.

Ezt az egyoldalú ábrázolást több filmelemző kifogásolta, többek közt azért, mert a kolozsváriak úgy beszélnek „magyaros” akcentussal, hogy nyoma sincs nemzeti kisebbségeknek a filmben³ (mint kiderül, Erika is bukaresti), vagy mert a „nyugatosodó” kolozsváriak – bár könnyebben idomulnak a kapitalizmus játékszabályaihoz – mégis szimbolikus vereséget szenvednek a büszkén prosztó bukarestiekkel szemben, mert ők legalább őszinték, önazonosak.⁴ A szegényes eposzi kelléktártól eltekintve sem biztató a *Teambuilding* üzenete, még ha jó amerikai komédiához (és talán némi caragialei hagyományhoz)⁵ híven happy enddel záródik: a „kisemberek” megnyerik a Vidámság Kupát, ráadásul egy évvel később Emil vidám magánvállalkozóként látja őket viszont.

Teambuilding

Merész vállalás a teljes romániai társadalomról hiteles kerképet nyújtani – ez esetben nem is sikerült. Ehelyett a korporációs modell kritikája érvényesül: a multi kizsákmányoló és mellébeszél (visszatérő vicc a polkorrekt korporatista zsargon), de mindez csak addig etikátlan, amíg „nagyban” működik, és nem te vagy a (saját) főnök(öd).

A *Mirciulică* ennél kevesebbet markol, országos társadalomkritika helyett a kisvárosi korrupcióra összpontosít, így kisebb a hibalehetőség is. Kissé együgyű tanmese ez a feltörekvő Mircea-ról (Mircea Popa), aki évek óta ügyészi funkcióról álmodik – imádnivalóan hazai fordulat ebben az anya-ex-machina mint antagonist, aki folyton előnyös pozíciókba juttatja fiát a családi jó hír érdekében. Mircea egy szemétszállító cég alkalmazottjaként lát a

KINEMATOGRÁF

Mirciulică

„rendszer” és a politika illúziói mögé, akárcsak a *Teambuilding* esetében, víziótlan munkakörnyezetben tengődik, mert „ha a munka szórakoztató lenne, maguk az emberek fizetnének érte”. Miután rájön, hogy állása morális kompromisszummal jár, ráadásul nepotizmus útján jutott hozzá, feljelenti munkahelyét a (kompetens!) szerveknél, és vidám magánvállalkozó lesz – barátjáné és nagymamája mellett.

Azok számára, akik ismerik Mircea YouTube-csatornáját, nem szolgál nagy meglepetésekkel ez a film: szereplőgárdája hasonló a sokszor hétköznapi szituációkat kifigurázó, nem ritkán reklámcélból készülő rövidfilmekéhez (kihagyhatatlan ebben a kajántói nagymamát játszó Elena Moldovan). Annak ellenére, hogy „szelídebb” forgatókönyvvel rendelkeznek, és képileg-zeneileg mondhatni amatőr próbálkozás, a situációs humor sokkal változatosabb a *Teambuilding*-énál. Nem teljesen mentes az amerikai vígjátékokból importált kliséktől (a kávézóban munkások sora szurkolva várja a nagy csókjelenetet), mégis reflektáltabban teszi ezt (a munkások vagy potyákávéért szurkolnak, vagy fel akarnak küldeni egy csomagot Bukarestbe), és van abban valami otthonosan bájos, amikor valaki automatás kávéra hívja meg kiszemeltjét. A korporációval szembe szálló kisember illúziója helyett azonban a korrupcióval leszámoló kisember illúziójával kecsegtet, ami – bár közelebb áll a kelet-európai nézőhöz – mégiscsak hamis (viszont: *eladható*).

Nem meglepő tehát, hogy bejelentették mindkét projekt „folytatását”, a *Teambuilding*-nek már biztosan lesz második része, Mircea Bravo újabb *Nuntă pe bani* című filmjét pedig már fel is vették – ezzel kapcsolatban jelentős minőségi javulást ígértek az alkotók.⁶ Amíg a látogatók száma azt a tendenciát erősíti, hogy a romániai néző meséket és disznó vicceket akar a nagyképernyőn látni, addig a vígjátékok sem kényszerülnek arra, hogy mélyebbre merészkedjenek a felszínnél, és komplexebb hatalmi viszonyokat és összefüggéseket érintsenek a fentieknél.

Jegyzetek

- 1 A korábbi listavezető *Oh, Ramona!* (2019) című filmnek több mint százezer látogatója volt a premier hétvégéjén (összesen több mint kétszázezer), ezzel egy 2002-es nézettségi rekordot döntött meg. A *Mirciulică* című filmet háromszázezeren, a *Teambuilding*-et pedig több mint egymillióan nézték meg moziban napjainkig. (Forrás: cinemagia.ro)
- 2 Bukaresthez képest az erdélyi dikció valóban „lassabb”, ez képezi annak a viccnek az alapját, hogy a kolozsváriak nem csak „lassan beszélnek”, hanem lassú felfogásúak is („sunt mai lenți”, ahogy Emil mondja).
- 3 Szántai János: *Teambuilding, avagy az ország, ahol nincs politikus, nincs értelmiség... és nép is alig*. Fötér, 2023. január 7. <https://foter.ro/cikk/teambuilding-avagy-az-orszag-ahol-nincs-politikus-nincs-ertelmiseg-es-nep-is-alig/>
- 4 Virgínia Andrea: *Az Új Román Komédia esete a közönséggel – Az Oh, Ramona! és a Teambuilding tanulságai*. Filmtett, 2023. január 12. <https://filmtett.ro/cikk/az-uj-roman-komedia-esete-a-kozonseggel-teambuilding>
- 5 Sorin Ioniță: *TEAMBUILDING sau Caragiale pentru millenials: critica intelectualistă a capitalismului democratic*. Contributors, 2023. január 5. <https://www.contributors.ro/teambuilding-sau-caragiale-pentru-millenials-critica-intelectualista-a-capitalismului-democratic/>
- 6 https://www.youtube.com/watch?v=iEE__LUI4XE&ab_channel=MIRCEABRAVO

„...minden családban van egy ember, a többi rokon”

Móricz Zsigmond *Rokonok* című regényében a hanyatló és a pusztulás felé haladó nemesi osztályt helyezi a figyelem középpontjába, amely foggal-körömmel próbálja fenntartani régi életformáját. Ennek a világnak a fertő-mókuskerekében vívódó embert mutatja meg, aki a reménytelenségbe, és valójában a realitásba örül, majd hal bele. Nincs kiút. Nincs szabadulás.

Bocsárdi László és Kali Ágnes színpadi adaptációja a realista regény ízét megtartva tágítja az érzelmek, állapotok határait, melynek oka az, hogy a szenvedélyestől, a lázastól a távolságtartóig, a groteszkig minden stáción végighalad a játékmód. Ettől lesz az előadás „emberszagú”. A főszereplő végighalad egy szenvedéstörténeten, melynek minden egyes stációját jól körvonalazódik. Kopjáss Pista (Viola Gábor) a szemünk előtt degradálódik, az összeomlás újabb fokai pedig kikövetkeztethetőek, de sajnos megállíthatatlanok.

Az, ahogy a szereplők a párbeszédek között ki-kiszólnak a néző felé, a gondolatok és a vélemények megértését, a szereplők megismerését szolgálja. A történetek láncolatában nincs törés, minden döntés és következmény megmagyarázott és logikus. Talán ezért is fáj annyira a végkimenetel, mert szemtanúi vagyunk mindennek. A szenvedéstől nem menthetjük meg Pistát, csak a kereszt cipelésében segíthetünk.

Ideológiák, célok és személyiségek elvesztése zajlik le a néző szeme előtt, ennek a folyamatnak pedig nyilvánvalóan a naiv ember lesz az áldozata, az, aki hisz a változásban. A főszereplő világmegváltó hajlamai lassan elszivárognak. Küzd, már-már vért izzad, ellenállni akar az árnyak és a kísértéseknek. Viola Gábor olyan érzékkel formálja meg Pista személyét, hogy megnyilvánulásai, reakciói, jelenlétének az „emberi” jelzővel ruházzák fel, a színpadi valóság és jelen idő a játékában mosódik a leginkább össze a nézőjével. Zöld út nyílik számára a sikkasztás felé, majd a becsület, az erkölcs, a morális élet és a korlátlan jólét láncába egyszerre kapaszkodva szakad ketté. Nagy eséllyel sokan szakadnánk ketté ilyen helyzetben.

Az előadásban felbukkanó „polgárok” csoportja a kollektív szenvedés megtestesítője. A két világháború közötti nyomor, szegénység, korrupció, bürokrácia által elnyomott Magyarországot az előadás egy bárhol elképzelhető országgá formálja. Mindenhol vannak polgármesterek (Bács Miklós), akik a támogatásokat nem a lakosok

érdekében szerzik meg, mindenhol ott van a bank és annak embelei, itt a takaréktisztviselője (Kiss Tamás), aki bármi áron kezelésbe akarja venni az emberek pénzét. Mindenhol létezik hatalom, és mindenhol visszaélnék vele.

Visszaélnék itt a szeretettel, a jóindulattal is. Mert a család többi tagjának anyagi helyzete fölé emelkedett, mindenki tőle várja a megváltást. Móricz saját élettapasztalatából indul ki. „Segített rajtuk, de megírta őket” – mondja lánya, Móricz Virág. A szerző tisztában volt a rokonság lehúzó hálójának erejével, tartja magát a felállított tételéhez, mely szerint „minden családban van egy ember, a többi rokon”, de regénye főszereplőjének nem adja meg a tisztánlátás lehetőségét. Mindenki kétségbeesve rohan a „kedves rokon”-hoz pénzübeli segítségért. Mindenhol van éhezés, mely társadalmi szintű problémát Pista nővére jeleníti meg, Adél (Kicsid Gizella), aki egy kis pénzért könyörög, mert éhen hal a gyerekeivel. Egyik rokon se jön kisebb mértékű panasszal, a színészek pedig elérik azt, hogy mi is dilemmák sorozatába zuhanjunk: kell-e adni nekik? Mindenki a saját baját éli meg a legnagyobbak, hiszen ez természetes, ezért nem tudunk elítélően vagy szánakozva tekinteni rájuk. Empátiát kényszerítenek ki a nézőből. Homályossá válik ezáltal, hogy mi is a helyes döntés.

Miközben Pista összeomlásának be nem következéséért szurkolunk – pedig titkon tudjuk jól, hogy az lesz a vége –, egy bohócszerű alak, az Ismeretlen nő (Kató Emőke) „rendezi be” a játékteret, öltözteti fel a szereplőket. A jelmezek nem feltétlenül korhűek, bár a domináló elegancia enyhén utalhat rá, a zöld különböző árnyalataira, ezek ízléses kombinációira épülnek, ezt a szemet pihentető látványt pedig teljesen ellenpontoszza a „bohóc” öltözéke. Mai, már-már extrém öltözék ez: platformos cipőt, óriási napszemüveget, simléderes sapkát hord, szinte minden jelenetben belekotnyeleskedik a megteremtett szituációkba és a megvalósított színészi állapotba. A feszült jelenetekben, mint például Adél könyörgésénél, egy kézi füstgéppel sétál a szereplők körül. Az irónia húrjait pengeti unott arckifejezéssel, mindig tudja, mi fog történni, mintha már számtalan ilyen élethelyzetet végigkövetett volna. A megszűnés, a leépülés általa ijesztően általánossá válik. Móriczot látom benne, aki végignézi, ahogy megtörténik Pistával az, amit ő egész életében elkerülni próbál. ▶ 24.

THEÁTRUM

► 23. A „kellemes” 20. századot sugalló látványvilághoz a színpadkép is hozzájárul. A színpad felét egy rojtfüggöny takarja el, de a mögötte kialakított tér nem mindig szolgál takarásként, mert sokszor, főleg az előadás zárójeleneteiben, a zavarodottság utolsó stádiumaiban a színpad belsőbb terébe is átszivárognak a történések, itt mosódik össze a valóság, a realista gondolkodásmód a kilátástalansággal és örülettel.

Ezen kívül a lecsupaszított tér guruló fém bútorvázakat használ, elkerülve a túlsúlyfoldságot. A színvilágba szervesen beépülnek, hiszen a függöny is ezüstös szürke, kivéve, amikor a rájuk szerelt fehér ledek nem világítanak.

Egy ilyen szimbolikus kellék, amelynek rikító ledjei a fényűzést hivatottak megidézni, arra az egyszemélyesre formált, henger alakú dobozra vannak felszerelve, amely az alámerülés legmélyebb pontját jeleníti meg Pista összeomlásában: a villát, amelyet a látszatok kedvéért vásárol meg. Ez teszi tönkre anyagi helyzetét és házasságát is. Ebben a valóság és az illúzió síkjait egybefogó dobozban lesz öngyilkos. A színpadi fényt a végén már csak a doboz elein végigfutó fehér ledek szolgáltatják, és ameddig ki nem alszanak azok is, Pista gesztikulál és hátborgongató derűvel élvezzi a zenét.

Az előadás minden összetevője a színészek és a test jelenlétét erősíti fel. Az adaptáció teljesen Pista köré írja a cselekményt, a látványvilág pedig véletlenül sem próbálja elterelni róla a figyelmet. Egyértelmű az üzenet: a rendezetlen pénzügyi és rokoni viszonyok között – erős a fulladásveszély.

— **Kolozsvári Állami Magyar Színház.** Móricz Zsigmond: *Rokonok*. **Rendező:** Bocsárdi László. **Szereplők:** Kató Emőke, Viola Gábor, Györgyjakab Enikő, Bács Miklós, Dimény Áron, Farkas Loránd, Orbán Attila, Bíró József, Imre Éva, Varga Csilla, Kicsid Gizella, Kiss Tamás, Gedő Zsolt, Bíró Gergő, Fazakas Zsolt, Filep Gergő, Tulogdi Botond. **A szövegkönyvet a regényből adaptálta:** Bocsárdi László, Kali Ágnes. **Dramaturg:** Kali Ágnes. **Díszlettervező:** Bartha József. **Jelmeztervező:** Cs. Kiss Zsuzsanna. **Koreográfus:** Bezsán Noémi. **Világítási tanácsadó:** Bányai Tamás. **Fényterv:** Bocsárdi László. **Rendezőasszisztens:** Dávid Helga. **Előadásvezető:** Zongor Réka.

A színpad belsőbb terébe is átszivárognak a történések, itt mosódik össze a valóság, a realista gondolkodásmód a kilátástalansággal és örülettel.

KÁDÁR FRUZZSINA

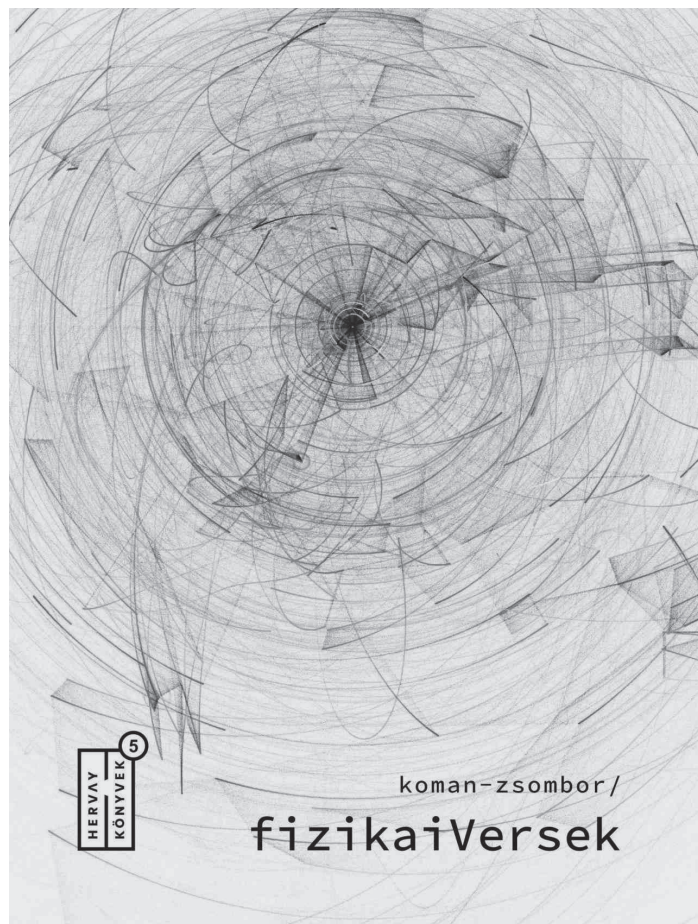
2001, Sepsiszentgyörgy.
Kolozsváron él.

„Ez nem olyan tér, / mit időben mérhetnél”

„A borda ívének / csontos biztonsága helyett / a vakító réten / botorkáló, / hol átdobban bőrödön a parázs” – Koman Zsombor 2021-es kötete, a *fizikaiVersek* olyan enigmatikus tereket, önmagukba záródó univerzumokat hoz létre, melyekben nehezzé válik a tájékozódási pontok megragadása, a felszín alá való betekintés, a hermeneutikusan elkülönülő világok határain belül kerülés. Ez egyrészt a kötet tematikus rétegezetségből fakad: a nyolc ciklus mindegyikében körülhatárolható domináns motívumok és témák, ezek, bár olykor széttartónak, egymástól idegennek hatnak, a kötet egészét tekintve sokféleségük képes egységbe szerveződni, koherensnek mondható versfüzért rajzolni, mint a létet definiáló, immanens tapasztalatok lenyomatai: kulturális örökséghez való viszony (*Álomfejtés*), az alkotás teremtő aktusára való reflektálás (*Párhuzamos önkonzerv*), a világ és a másik ember feltérképezésének akarása (*Simplificación, Láthatár*), elmúlással való szembenézés (*Rekviem*), leelemibb testi ösztönök kielégítése (*Ízvonat*), az istenélmény megélése (*Cupola profana*), a földi lét kereteinek kitágítása a kozmikus-mitikus tapasztalás irányába (*Nincs ütközésig*).

Az *Álomfejtés* keserű nosztalgiával felidézett, víziószerű ősi tájait, a *Cupola profana* transzcendenciájának ambivalenciája, a *Nincs ütközésig* kozmikus terek felé táguló utazása, a kötet olykor eklektikusnak ható témafelvetései olyan világmagyarázat-keresésként értelmezhetők, amely jelenség és jelentés, látszat és valóság, felszín és mélység közötti folyamatos ingázást feltételez. A szubjektum állandó bolyongásának lehetünk tanúi ógörög romok (*Alkalmatlan pillanat*), érzéki légyottok (*Elvarratlan szálakon*), a múlt legszemélyesebb emlékei (*Rekviem*), szent és profán (*Cupola profana*), az egyszerre megszűnő és kitáguló lét szférái között (*Barlangból kiröppenő denevérek*); a megismerés vágyától hajtott én kísérletei ezek a környezet és

KRITIKA

önmaga minél teljesebb megértésére, ugyanakkor minduntalan töredékességgel kénytelen szembesülni: a felidézett, egykoron birtokolni vélt kulturális értékek már nem szerezhetők vissza, a szerelmi kötődésben a testiség avatódik a másikhöz való közeledés, az interpretáció egyetlen nyelvvévé, a környezet befogadása az érzékszervi tapasztalatok által limitált, a szakralitással való viszonyba belejátszik az ironia, a galaktikus út végén az egyedüllét várja a vándort. Az egyén egyszerre tartozik mindenhová és sehová, részese a felvilágosuló világoknak és reked azokon kívül, engedi közel magához a befogadót és távolítja el visszafordíthatatlanul.

A másikkal való találkozás, az intimitás megélése a közvetlen testi tapasztalás, az érzéki benyomások, ingerek mezejében teteleződik, a megismerés a látás, tapintás, ízlelés, hallás médiumán keresztül realizálódik, ilyen értelemben válnak a versek fizikaiivá: a *Simplificación – fotonok* beszélője a fotonok áramlásának napmelegét, a fény és az árnyék látásra – és átvitt értelemben a megismerésre – gyakorolt erejét foglalja versbe („egyszerűbb látni, mint megérteni a fényt. / Ajándék a bőrfelszín meleg bizsergése / [...] a visszaverődés lehetővé teszi, / hogy méternyi távolságból is észleljem arcod rezdüléseit”). Az *Almatlanságunk közös ormaiban* hangot kapó szubjektum kedvesét a másik teste taktilis felfedezésre szólítja fel: „Tapintsd ki pupilláim érdes / fonatából megérkezésed / Olvaszd testem jégplakettjeit olvashatatlan dicséreteddé. / Te lépj, te várj, te táncolj / a fagyott bőr mögötti másik árnyalatoddal. / Tárd fel bennem a fehérség alatt villogó kirakatokat.” Az *Ízvonál* verseiben egy romantikus együttlét rituáléi és az evés ceremonialis momentumai vetülnek folyamatosan egymásra, eldönthetlenné válik, hol húzódik határvonal a női testre irányuló erotikus játék és a megízlelni vágyott étel között: „Tenyerem máglyáján / lágy boszorkánycomb / (kíváncsi dicsőítés – / szusik kimonóhímzése) / pirul, / szenesedik” (x). A transzcendens világhoz való viszony is elsődlegesen a test, a fizikai világ perspektívájából válik megközelíthetővé, profanizálódik: „Elemelkednek a talpak, / boncasztalra vágyom, / [...] Repedezik a napba tartott ostya, / mint a felhők ezüstkerete – / ezazéntestem / és megtörik” (*Cupola profana*).

A szövegekben gyakran elegyednek humán és nonhumán elemek, az én önmagát vagy kedvesét gyakran mintegy külső szemszögből, a tárgyi világba olvadó létezőként látta, emberi és természeti táj egymásra vetül különösen a *Kőműves – restauráció* című versben, ahol a női test és a város látképének elemei fonódnak össze: „Árnyékkod kifekszik a főtér / aszfaltjára: / csípőd a pékségtől a gyógyszerházig ér. / [...] A templomtorony patinallevelet hajt – / az

árnyék kúszását figyelem combodon.” A tágabb értelemben vett környezet, annak behatásai, bár nem válnak az egyén szimbiotikus társává (talán egyedül a *Fának támasztott bicikli* elmúlásvíziójában jön létre ilyesfajta kapcsolat mesterséges és természeti között: „A ridegség ellenére / lassú hajtások / furakodnak a küllők közé”), inkább egyfajta díszlet marad a szubjektum identitás- és világkeresése mögött: a „kiolthatatlan tűzű városok”-at körülölelő táj (*Alkalmos pillanat*), Tokió utcáinak zaja (*Lost in translation*), a ködlepte táj fenyevesei, vagy a marsi gravitáció miliója (*Másik gravitáció*) stb. elsődlegesen mint látványelemek jelennek meg, melyek átszövik az egyéni sors mozzanatait.

A kötetborító által is sugallt körköröség léttapasztalata begyűrűzik a kompozíció szintjére is: a szövegtestet alkotó nyolc, önmagába visszahulló, egymáshoz csupán laza szálakkal kötődő, legtöbbször viszont élesen elhatárolódó egység elkülönülő világait közelebb hozza egymáshoz az a sajátos szerkesztésmód, mely során a cikluskezdő és -záró versek mintegy egymás tükörképeivé, visszhangjaivá válnak, az utóbbiak egyfajta önreflexív gesztusként idézik meg, gondolják tovább a felütésekben megfogalmazódó motívumokat, kérdésfelvetéseket, a megelőző versek tapasztalatával gazdagodva nyitnak újfajta perspektívát a korábbi értelmezési lehetőségek mellé, keretet teremtve a ciklusok végpontjai között. A harmadik ciklus *Simplificación – fotonok* és a *Simplificación – fononok* darabjaival már a címek közötti megfeleltethetőség indokolja a kettő szoros kapcsolatát, a szövegek közötti átjárhatóság játékát; az ötödik szerkezeti egység esetében az étkezés aktusának mozzanatait idéző szerelmi viszony kezdeti (i) és végső (xiii) stációit elevenítik fel az egyes darabok stb. A kötet ilyesfajta strukturális tagolása visszacsatol a teljesség megéléseinek szándékához, az én törekszik egyazon probléma minél átfogóbb megértésére, az egészélmény visszaállítására, ugyanakkor folyamatosan a töredékesség, megfoghatatlanság, a szilánkjeiben maradó tapasztalás valóságával kénytelen szembesülni. Az egyes versek sorrendjében megmutatkozó esetlegesség érzése (főként a *Rekviem* és *Láthatár* verseiben) kibillenti az adott ciklusszerkezetek tematikus-motivikus koherenciáját, a formavariációk olykor zavaró sokszínűsége, képverseket idéző struktúrák helyenként indokolatlannak tűnő használata egyfajta szakadást eredményez a szövegvilág egységében – ezen megoldás ugyanakkor értelmezhető úgy is, mint a töredékesség alapvető, a kötet makroszintű konstrukciós egységeit is átjáró szervezőelvévé való emelése.

Koman Zsombor kötete egymással olykor párhuzamosan haladó, mégis kapcsolatban maradó világokról tudósít, melyekben a rejtelem, töredékesség, nehezen megfejthetőség, a látvány mögé nézés vágya elegyednek a valóság, a testi percepciók konkrétumaival. Ténylegesen fizikai versek ezek: nehezen fedik fel mélységüket, a sokszor egyszerű nyelvezet és formakezelés mögött megbújó komplex jelentést és az olvasó számára is ismerős léttapasztalatot – atomizált fragmentumokként létezni egy nagyobb egészben.

— Koman Zsombor: *fizikaiVersek*. Erdélyi Híradó Kiadó – FISZ, Kolozsvár–Budapest, 2021. Hervay Könyvek 5.

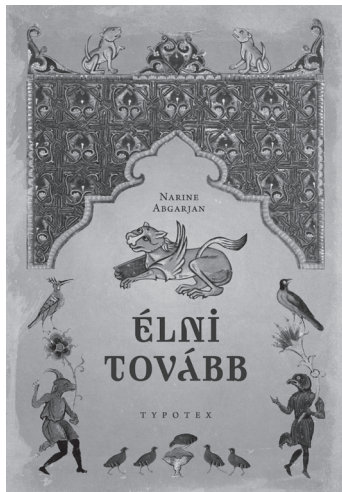
A szövegekben gyakran elegyednek humán és nonhumán elemek.

Az élet él

Narine Abgarjan: *Élni tovább.* Könyv azokról, akik túléltek a háborút. Meg azokról, akik nem. Goreity József fordítása. Typotex, Budapest, 2022.

Milyen jó, hogy háborúban mégsem hallgatnak a múzsák – jut eszembe az örmény származású orosz író, Narine Abgarjan *Élni tovább* című novelláskötetét olvasva, miközben próbálom felidézni korábbi örmény olvasmányélményeimet (de csak az osztrák Franz Werfel *Musza Daghja* jut eszembe). Narine Abgarjan mintegy harminc novellát tartalmazó kötete azonban korántsem a werfeli vonalat viszi tovább: annak a háborúnak az utótörténetét írja meg, „amelyet nem volt szerencsénk tetten érni”. Hogy ez történetesen az Örményország és Azerbajdzsán között kitért hegyi-karabahi háború lenne, az szinte mellékes a novellákban Berdként megjelenő hátrálatos lakóinak személyes tragédiáiban. Abgarjan ugyanis nem tetten érni akarja azt a háborút, nem a történelmi igazságtétel érdekli – hanem azok a sorok, amelyek a háború okozta tragédiák és veszteségek után is valamilyen formában, de folytatódtak. Nem a háború érdekli, hanem ami utána következik. Az a határlét, amelynek a halál árnyékában folytatódnia kell. Mert, mint olvashatjuk a kötet novellisztikus utószavában, „a háborúról írni olyan, mintha az ember összetörné magában a reményt. Mintha a halál arcába nézne, azon igyekezne, hogy ne vonja el róla a tekintetét. Mert ha elvonja, önmagát adja fel”. Harminc sors- és veszteségtörténet az *Élni tovább* – szereplőinek vesztesége minden háborút átélte vesztesége és fájdalma. Démonaik a mindenkor háborút átéltek démonai. Nem a hősök, nem a csatazajban elhunytak heroikus küzdelmével, hanem az otthon maradtok – korántsem hétköznapi – mindennapjaival szembesít: mit kezdünk a veszteségekkel, hogyan tudunk mégis igent mondani az életnek. Mert „az élet igazságosabb a halálnál – ebben áll törhetetlen igazsága”. Narine Abgarjan költői telítettséggű prózája, mely leginkább az összetört emberi sorsokat keretező, a természetben az isteni csodát felvillantó képekben érhető tetten, s amely az *Egből hullott három alma* (Typotex, 2015) című, afféle kaukázusi Macondóba kalauzoló kötetéből már ismerős lehet az olvasónak, felemeli és átlényegíti mindazt a borzalmat, félelemből álló „hallgatag, áthatolhatatlan ködöt”, amely a novellák mélyén húzódik. A halál mellett az élet folytatása az *Élni tovább*. A túlélés és a remény könyve. A hité, hogy a „a szétszakított ölelések összezárulnak”.

DEMETER ZSUZSA

FÜLSZÖVEG

Apá(in)k és fia(in)k

Gerlóczy Márton: *Fikció 2. – Az örvény.* Scolar Kiadó, Budapest, 2022.

Gerlóczy Márton családregegyének második kötetét bizonyára sok olvasó nagyon várta már. *A katlan* magába szippantó, pulzáló folyama, a mintegy szubjektív és objektív történelmi regényként is értelmezhető kötet örök bizonytalanságát és kérdéshullámain átörökíti *Az örvénybe*. *A katlan* meleg, fojtogató, kellemetlenül körbezáró szimboliztikája és az *örvény* mindent felemészítő, mindent elnyelő, lefele mutató hőmpölygésének képisége visszaköszön a szöveg nyelvezetében, leképezi a gondolatmenet szerkezetét és az identitásképződés folytonos ellehetetlenülését.

Az örvény lelki és időbeli síkon való vég nélküli utazás: itt akarok lenni, mert itt mentem tönkre. „Le akarok jutni az örvénnyel a fenéig és vissza, szemtanúja akarok lenni a fulladásomnak, más dolgom jelenleg nincs ebben a rohadt életben. Különben semmit sem fogok érteni belőle” (356.). A lírai én egy személyes kálváriája ez a keserű identitáskonstrukciós kísérlet. S bár ez a kötet is valamiféle őstudást, ősbizalmat sejtető tételmondattal indul („A dolgok egyféleképpen történhetnek, tudniillik úgy, ahogyan történtek”, 9.), a világba vetett hit és stabilitáskeresés, az egyén önnön élete feletti kontrollja, az én mint családba ágyazott, mégis önálló entitás létjogosultsága szóról szóra veszti érvényét.

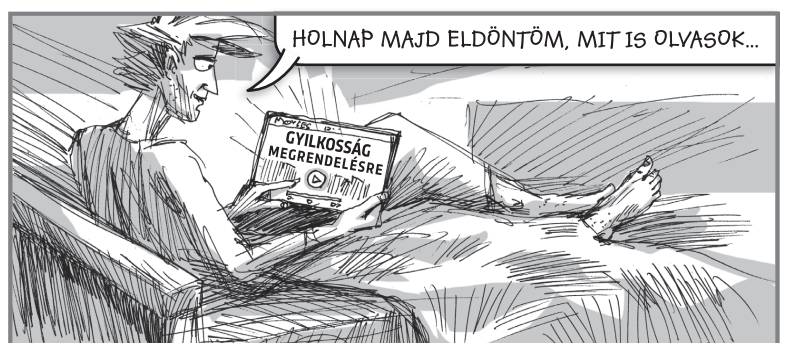
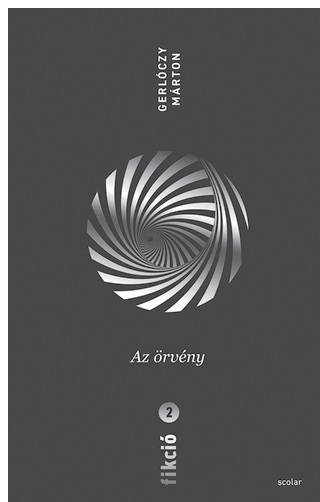
Az új van, a nincs lesz. Marcika, Marci, Márton, Váci vagy Gerlóczy csaknem négyszáz oldalnyi szenvedéstörténetet jár be, akarva-akaratlanul lemerülve az örvény mélyére, ahol a rá váró megismerési lehetőségek az ismeretlenhez, újabb kérdésekhez vezetnek. Valós vagy konstruált emlékek, a tudat darabossága, önmaga kívülről szemlélése mint örök törésvonal vonul végig a kötetben, az életben. Ki az én? („Magam. És az kicsoda? Akármerre fordultam, nem ütközhettem másba, csak falakba. Egy olyan labirintusban bolyongtam, amelynek nem volt se bejárata, se kijárata. Akármit is ejtettem ki a számon, abban a pillanatban megkérdőjeleződött a jelentése.” 349.)

Hogyan változik az élettörténet a benne szereplők személye vagy annak hiánya által? Mi a család? Lehet-e apa a sokadik apában is elbizonytalanodó, megalapozottan kételkedő, mindig nyugtalan lélek? Hogyan és meddig vonódhat bele a valós és vágyott én útvesztőjébe a társ, a másik ember?

Lét- és énértelmező kérdésekre épülő regényében Gerlóczy Márton az önreflexivitás maximumán járja be a lelki és fizikai tereket, párbeszédet folytatva régmúlt idők embereivel és saját gyermeki voltával, az összes lehetséges énnel, majdnem-feleségekkel és valamikori-gyermekekkel. Ez az előre-hátra-egy helyben mozgás az időben és az életekben kiapadhatatlan. „Dolgok történhetnek, de ember nem történhet. Az ember van. Vagy nincs” (68.) – állítja az elbeszélő én, aki élete nagy részében a történetesség határain volt kénytelen libegni.

TANKÓ ANDREA

1997, Sepsiszentgyörgy. Szülővárosában él.

Szöveg: Vincze Ferenc | Rajz: Csillag István

Harang vagy koporsószeg?

Egy hűvös-ködös novemberi reggelen La Porte-ban, Chicagótól hatvan kilométerre megkezdte működését a világ első automata kapcsolású telefonközpontja. Alig valamivel később kirobbant a Panama-botrány: korrupció és hűtlen kezelés miatt bíróság elé citálták a Lesseps-csoportot, amely a csatorna építésére koncessziót kapott. Ismét pár nap múlva kapcsolótábla elé ültek az első, hatvankét előfizetővel rendelkező kolozsvári telefonközpont jól fészült kisasszonyai. És ez az az év – 1892 –, amikor a nyúlánk Rahmanyinov fiú, aki szívében egy hatalmas és tökéletesen elkártyázott családi vagyron emlékével szülőtlennül, ám rokon melegeben lakott Moszkvában, s már személyesen ismerte Csajkovszkijt, Glazunovot és Anton Rubinsteint, a pregnáns lírai miniatűrjeiről nevezetes Anton Arenszkijnek, konzervatóriumi tanárának ajánlotta frissen befejezett művét, a szóló zongorára írt *Fantáziadarakokat* (*Morceaux de fantaisie*), amely később a 3. opuszszámot kapta.

Fontos esztendő volt ez számára. Az egy évvel korábban írt *Előszó zongoraverseny* nagy és pozitív felütést keltett, az *Aljekóval*, a Puskin *Cigányok* című költeménye nyomán alig tizenyolc nap alatt írt, tökéletes hangszerelésű operájával elnyerte Csajkovszkij barátságát (a mester fel is vette volna turnérepertoárjába, de a következő évben faképnél hagyta az evilágon élőket; az Akadémia viszont a zsenigyanús Szergejt a Nagy Aranyéremmel jutalmazta, amelyet előtte csak két alkalommal adtak ki, a Gutheil kiadó pedig 500 kemény rubelt folyósított a kompozícióért). És már mögötte volt a csellóra és zongorára írt *Két darab* is.

Ekkor volt tizenkilenc éves. Az életkor azonban sem enyhítő, sem súlyosbító körülmény, a mű viszont megérte – idő és érték tekintetében egyaránt –, hogy egészében, de főleg részeiben kötelező repertoárdarab legyen az utókor zongoristái számára. Mindekelőtt a második (!) részt, a *Prelűdöt* kell itt említenünk. (Igen, a *prélude* itt nem anynyira a műegészben elfoglalt bevezető szerepre, hanem valamiféle hangulati típusműfajra utal.)

Ha az első részt, az *Elégiát* hallgatjuk, egyes témáknál, frázisoknál elbizonytalanodunk: vajon nem tévedésből írták-e a partitúrára Rahmanyinov nevét – a Chopiné helyett. Mintha egy „szokásos” noktürn volna. Csak a szenvedélyesség borúsabb

árnyalatai különböznek, azok a színek, amelyek egyébként a Rahmanyinov-életmű teljességét jellemzik – később sokkal markánsabban.

A már említett cisz-moll *Prelűd* alighanem az egyik legismertebb Rahmanyinov-*védjegy*. A szakirodalomban olykor az orosz harang-hangulatot említik, azokat a makacs, tragikus kondulásokat, amelyek a darab mélabúját, sötétségét szavatolják. A sorsszerűséget kifejező, újra és újra visszakoppanó, ereszkedő három hangról viszont sokkal közismertebb az a rémálomtörténet, amely szerint Rahmanyinovnak egyszer az a képzelete támadt, hogy élve eltemetik.

A cisz-moll *Prelűd*ben, mondják, végig lehet követni a temetés és az örült félelem pillanatait. Az említett három drámai hang jelképezheti ekként a koporsózegeket beütő kalapács dördülését, az elhaló befejezés pedig a levegő elfogyását a hermetikusan zárt halálladában.

A harmadik, E-dúr *Melódia* első változata nem elégítette ki szerzőjét. 1940-ben újabb változatot véglegesített. A szép dallamú „kantilénát” olykor súlyos akkordok szövedéke kíséri, szentimentalitása folytán mégis a századforduló szalonzenéjét juttathatja eszünkbe. Éles a kontraszt a nygyedik résszel, a *Polichinelle*-l. „Mulattattam, de nem mulattam” – ismerjük fel talán benne a mindenkori bohóc (például a *commedia dell’arte*-beli Pulcinella) sorsbátát. A háromsztatú darab vad, lihegő, látomásos képekkel kezdődik, mintha *Egy kiállítás képei* közül bukkanna fel valamely Musszorgszkij-gnóm, majd a sóvárgó dallamú középrész a harmadik szakaszban ismét gyors, szinte ideges passzázsok idézik a kezdetet. Az ötödik rész egy – ugyancsak 1940-ben átdolgozott – *Szerenád*, amolyan tétovázó, majd egyre inkább erőre kapó, de nem ledér valcer.

Dallami, szerkezeti, összhangzati, hangulati-érzelmi jegyeiben a *Fantáziadarakok* ötös sorozata messze több merő juvenáliánál. A belőle kisejtlő fatalizmus *mármost*, a szerző második évtizedének végén súlyosabbnak, sötétebbnek hat, mint a Csajkovszkijnál olykor a tragikum határáig jutó rezignáció. Olyan zenei retorika kibomlásának vagyunk tanúi, amely Rahmanyinovot a húszas-harmincas évekre világszerte ismert, tekintélyes komponistává teszi.

AMPLITÚDÓ

HÍREK

Február 2-án Lövetei László *Feketemunka* című verseskötetének román nyelvű fordítását mutatták be a bukaresti Liszt Intézet székelyén. A szerzővel Ion Bogdan Lefter költő, irodalomtörténész, kritikus, és George Volceanov műfordító beszélgetett.

Február 3-án, életének 88. évében elhunyt Kozma Dezső irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának és a Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékének professzora.

Február 3-án Balázs Imre József *Éjszakák a zenben* című verskötetét mutatták be a sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtár olvasótermében. A szerzővel György Evelin beszélgetett.

Február 4-én *Kinyilatkoztatás és irodalom* címmel rendeztek beszélgetést a kolozsvári Koffer Kávézóban délután öt órától. Az esemény meghívottja Visky András volt, akit Szabados Ádám kérdezett *Kitelepítés* című kötetéről.

Ki vagyok én? – Petőfi arcai címmel zenei-irodalmi előadást tartottak Kolozsváron a Petőfi Irodalmi Karaván keretében február 9-én délután nyolc órától a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. Felléptek: Háy János író és Rozs Tamás csellista-énekes, zeneszerző.

Február 10-én Zalán Tibor volt a Helikon Estek idei első fellépője. A szerzővel Soós Amália beszélgetett a Vallásszabadság Házának pinchehelyiségében délután hat órától.

Február 13-án a Bréda Ferenc Irodalmi Kör tizenhetedik estjének meghívottja Imre Eszter prózaíró volt. Az eseten Szabó Ivett mondott vitaindítót, a kolozsvári Bulgakov Kávéházban lezajlott beszélgetést Nagy Zalán és Péter Blanka moderálta.

R. T.

ELŐFIZETÉS

A HELIKON IRODALMI FOLYÓIRATRA

Előfizető neve:

lakcíme:

e-mail címe:

számlázási cím:

Meddig szeretne előfizetni?

- Negyedéves előfizetés: 38 lej – 6 szám
 Féléves előfizetés: 75 lej – 12 szám
 Egyéves előfizetés: 150 lej – 24 szám

Hogyan szeretne fizetni?

- Banki átutalással szeretnék fizetni
 Postai úton szeretnék fizetni
 Külföldi előfizető vagyok

Postai úton történő előfizetés esetében

a postaszelvényre a címzetthez a következő megjegyzés irandó: *Redacția Helikon pentru Deák Judit*. Postacím: 400002 Cluj-Napoca, Str. Petru Maior nr. 7., ap. 4., Jud. Cluj.

Banki átutalással történő előfizetés esetében:

Banki adatok:
 Uniunea Scriitorilor din România • Cf.: RO2786991 • Cont: RO63 RNCB0106 00050872 0001 • BCR – SUCURSALA CLUJ

A megjegyzéshez a következő szöveget szükséges bevezetni: *Abonament pentru Redacția Helikon*.

Külföldi előfizetőinket arra kérjük, hogy előfizetési szándékukat e-mailben (kvvari.helikon@gmail.com) vagy telefonon (0040-264 431 577) jelezzék.

Az előfizetői szelvényt postai vagy villámposta-címünkre várjuk.

Föld Szint – a hely, ami összekapcsolja az embereket

„Röviden: mi kreatív fiatalokból és vénékből álló társaság vagyunk, akik 2022 telén néhányszor összegyűltünk megbeszélni terveinket. Konklúzió: nagyon sok pontban találkoztak az elképzeléseink. Egyik ilyen óhaj szerint szükség volna egy nyitott műhelyre. Tessék, itt van!”

Röviden és velősen így fogalmaz a Föld Szint egyik társalapítója a decemberben Sepsiszentgyörgyön alakult új művészeti csoportosulással és térrel kapcsolatosan.

Bár a városban működő galériák, kiállítóterek színes és színvonalas ajánlatai látszólag fedik a lakosság elvárásait, a Föld Szint megjelenése mégis egy olyan hiányt tudatosít és pótol, amelynek jelenléte folyamatosan a levegőben volt: a művészcsoport és közönség reális és organikus kapcsolatának a hiányát. Úgy gondolom, hogy ezzel a kezdeményezéssel egy komoly szociális probléma lényegét ragadták meg, hiszen azon túl, hogy a galériákat látogató közönség csoportja szűk, a közelmúltban lepörgő Petőfi-szobor-konfliktus rávilágított egy olyan ellenséges hangulatra, amelyről sokan nem is gyanítottak, hogy ott parázslék a mélyben. Hogy miért kell itt, ebben a cikkben ismét szóvá tennem ezt? Mert véleményem szerint ez a fajta konfliktus, akár csak a szakadék a művész és nem művész társadalmi rétegek között, elsősorban a vizuális nevelés hiányában gyökerezik.

Nyugati országokban már évek óta bevett szokás nem konvencionális művészeti intézmények tereit használni, mint pl. jelen esetben a bevásárlóközpont terét. Sepsiszentgyörgyön ez a kezdeményezés egyrészt meglepetésszerűen hatott a lakosságra, másrészt pedig a barátságos, szó szerint nyitott légkörnek sikerült olyan embereket megszólítania, akik normális körülmények között nem látogatják a képzőművészeti tárlatokat. Éppen ezért úgy gondolom, hogy azáltal, hogy létrejött ez a nyitott műhely rengeteg műhelymunkával, organikus kiállításokkal, spontán és fiatalos lendülettel egy olyan térben, mely meghökkenetnek tűnhet, reális lehetőséget nyújt a jövőben a fent említett konfliktusos helyzeteknek az áthidalására, ugyanakkor a művészet elitista megközelítésének a túllépésére.

A Föld Szint csoport tagjai már az első hónapban bebizonyították, hogy olyan

ARTEFAKTUM

kommunikációs csatornát tudnak nyitni, amely által a passzív néző, a „kívülálló” aktív, cselekvő tagjává válik a közösségnek és a térben történő alkotói folyamatoknak.

A *workshopok* és *műhelymunkák*, amelyek kortól függetlenül mindenkit megszólítanak, lehetővé teszik mind a felnőttek, mind a gyerekek számára olyan technikák kipróbálását, amelyek egyaránt nyújtanak személyes és közösségi sikerélményt. A *tárlatvezetések* külön kommunikációs lehetőségeket biztosítanak arra, hogy a hozzá nem értők értelmezni tudják a kiállított alkotásokat. Ebből a szempontból mondhatni, hogy egy alternatív *vizuális nevelés* töltete is van a térnek.

Mind ezek mellett fontos szempont az is, hogy olyan művészek is kiállíthatják a munkájukat, akiket a galériák évek óta a várakozási listán tartanak, ezáltal lehetőséget nyújtanak a fiatal művészeknek a megmutatkozásra. A pénztelenségünk paradoxális módon előnyüket is szolgálta, hiszen nagyobb szabadságot adott a spontán szervezéseknek, így hetente több eseményt is meg tudtak szervezni, míg egy hivatalos intézménynél havi egy-két eseményt bonyolítanak le.

A Föld Szint fogadtatása fergeteges volt. Már az első napoktól kezdődően felpörögtek

az események, egymást követték a jobbnál jobb kulturális kezdeményezések, mint például: monotípiázás, nyitottrajz-óra, agyagszobrászat, linómetszetműhely, kollázs-műhely, zenekari próba, mesemintázás, karakterépítő műhely, tárlatvezetések, és még sorolhatnám.

A projektekben részt vevő és kiállító művészek névsora annyira hosszú, hogy helyszűke miatt nem áll módomban felsorolni, viszont fontosnak tartom megemlíteni a projekt ötletgazdáit és kivitelezőit, azt a maréknyi csapatot, akik megálmodták és önerőből viszik előre ezt a nagyszerű kezdeményezést: Fekete Zsolt, Vetró Barnabás Baji, Ilyés Réka, Fazakas Etele és László Simon. Lévéen egy „no budget” kezdeményezés, egyelőre komoly támogatók nélkül, az áruház földszinti terét ingyen kapták Fekete Zsolt közbenjárásának köszönhetően ideig-óráig. Mára már a Föld Szint az áruház harmadik emeletére költözött, egy új térben új tapasztalokkal gazdagítani Sepsiszentgyörgy kulturális, közösségi életét. A kezdeti pozitív visszajelzések megerősítették a szervezőkben a hitet, hogy szükséges ezt az irányt tovább folytatni, kitűzött céljuk, hogy az önkéntes munka fizetett szolgáltatásba forduljon a profizmus érdekében, ezért támogatókat keresnek.

Alapító főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN | KARÁCSONYI ZSOLT: főszerkesztő – vers, műfordítás | DEMETER ZSUZSA: főszerkesztő-helyettes – kritika, tanulmány | Főmunkatárs: EGYED EMESE, KIRÁLY LÁSZLÓ | Szerkesztőség: HORVÁTH BENJI: Pavilon 420 | MÁRČUȚIU-RÁCZ DÓRA: Artefaktum, honlap | MÁRTON EVELIN: próza | PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú | DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár | RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő | SZENKOVICS ENIKŐ: korrektúra | Lapterv és számítógépes tördelés: IDEA PLUS, KÖNCZEY ELEMÉR, FAZAKAS BÓTOND | Nyomda: MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS REFORMÁTUS SAJTÓKÖZPONT | Szerkesztőség: 400002 Cluj-Napoca, str. Petru Maior nr. 7., ap. 4. | I. posta, Pf.: 245. | Telefon: (004) 0264 431 690, (004) 0264 431 577 | Villámposta: kvari.helikon@gmail.com | Honlap: www.helikon.ro | A lap megjelenését a HELIKON KULTURÁLIS EGYESÜLET támogatja – kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE | ISSN 1220-6288

TÁMOGATÓINK

ROMÁNIAI
ÍRÓK
SZÖVETSÉGE

Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale | Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A kiadvány megjelenését a Magyar Kulturáért Alapítvány támogatja.

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Nemzeti
Kulturális
Alap

BETHLEN GÁBOR
Alap